

UĞUR ÖZTÜRK**

Kitaplar ve Hazineseler: III. Murad'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanmış Bazı Madalyonlu Eserler*

Books and Treasures: Some Medallion-Ornamented Manuscripts Prepared for Murad III's Library

Ö Z E T

Bu makalede XVI. yüzyılın ikinci yarısında yirmi bir yıl tahtta kalan, kitaplara ve tasvirli yazmalara olan merakı ile bilinen III. Murad'ın kütüphanesi için yazılmış madalyonlu (şemseli) on beş eser incelenmiştir. Manisa'da sancak beyi iken kendisine birçok telif ve tercüme eser sunulan III. Murad, tahta geçtikten sonra telif ve tercüme eserlerin yanı sıra özellikle resimli yazmaların hazırlanmasını da teşvik etmiştir. Kendisine ait resimli kitaplardan oluşan bir kitaplığı olduğu bilinen sultana ithaf/takdim edilen madalyonlu yazmalarda 'hizâne, bi-resm, li-resm' ifadeleri kullanılmıştır. Yazıda tespit edilen ve içerisinde madalyon olan eserler tarih, coğrafya, hadis, siyer, astroloji, ahlâk, tasavvuf, güzel sanatlar gibi birçok farklı alana aittir. Sultanın kitaplığı için hazırlanmış/sipariş edilmiş söz konusu eserlerin onu tasvirli iken beş tanesinde tasvir yoktur. Mehmed Suûdî'nin Metâli'ü's-Sa'âde isimli eseri diğerlerinden farklı olarak sultanın kızları Fatıma ve Ayşe Sultan için hazırlanmıştır. Lâmiü Çelebi'ye ait İbretnâme dışındaki eserlerin hepsi III. Murad döneminde telif ve tercüme edilmiştir. Seyyid Lokman, Muhyî-i Gülşenî, Mehmed Suûdî ve Cenâbî Mustafa'nın eserlerini sultana sunduktan sonra belli bir miktarda ihsan aldıkları bilinmektedir. Bu durum madalyon kavramının sadece kütüphane için değil himaye geleneği için de kullanıldığını göstermektedir. Madalyonlu eserlerin büyük çoğunluğunun Türkçe olması ise sultanın telif ve tercüme

A B S T R A C T

In this article, fifteen medallion-ornamented manuscripts prepared for the library of Murad III, who was known for his interest in books and illustrated manuscripts, were examined. While Murad III was the sanjak chief in Manisa, many books were presented to him and after his accession to the throne, he encouraged the preparation of books with illustrations whether written originally in Ottoman-Turkish or translated from other languages. The expressions such as 'hizâne, bi-resm, li-resm' were used within the medallion-ornament in the manuscripts presented to the sultan, who had a library full of illustrated books. The medallion-ornamented manuscripts mentioned in the article belong to many different fields such as history, geography, hadith, sirah, astrology, ethics, sufism and fine arts. While ten of the books in question are illustrated, there are no illustrations in five of them. Unlike the others, Mehmed Suûdî's work called Metâli'ü's-Sa'âde was prepared for the sultan's daughters Fatıma and Ayşe Sultan. All of the works, except İbretname by Lâmiü Çelebi, either were written or were translated during the reign of Murad III. It is known that Seyyid Lokman, Muhyî-i Gülşenî, Mehmed Suûdî and Cenâbî Mustafa received a certain amount of grants after having presented their works to the sultan. This

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.09.2021 / Kabul Tarihi: 21.09.2021.

Bu makalenin ortaya çıkmasında desteğini gördüğüm ve "Yavuz Sultan Selim'e Takdim Edilmiş Madalyonlu Bazı Yazma Eserler Üzerine Mülâhazalar" isimli çalışmasının taslak halini benimle paylaşan Hüseyin Örs'e, makaleyi okuyup değerli görüşlerini benimle paylaşan hocalarım Prof. Dr. Mücahit Kaçar, Doç. Dr. Berat Açıl ve Dr. İsa Akpınar'a teşekkür ederim.

** Doktora Öğrencisi-Yazma Eser Uzmanı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, (ugurozturk@yek.gov.tr), Orcid Id: orcid.org/0000-0003-3773-9696.

eserlerde Türkçeye verdiği önemin bir göstergesidir. Yazıda madalyon kavramının farklı işlevlerde kullanıldığı iddiası üzerinde durulmuş ve sultanın kitaplığındaki eserler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yöntem olarak da ilk önce III. Murad kitaplığına dair notlar aktarılmış, ardından madalyonlu eserler hakkında bilgi verilmiştir. Tespit edilen eserler incelenirken madalyonun görseli konmuş ve içerisindeki bilgiler Arabî harflerle dizilerek tercüme edilmiştir.

shows that the medallion-ornament is used not only for the library but also for the patronage tradition. The fact that most of the medallion-ornamented books are in Turkish is an indication of the importance that the sultan gave to Turkish language. In the article, it is claimed that medallion-ornament in manuscripts was used for different purposes and the medallion-ornamented manuscripts in the sultan's library were listed along with the notes on Murad's library and the works with medallions. The images of the medallions and the Turkish translations of the texts within the medallions are also included.

ANAHTAR KELİMELER

III. Murad, kitap, resimli yazmalar, kütüphane, madalyon.

KEYWORDS

Murad III, book, illustrated manuscripts, library.

Giriş

XVI. yüzyılda Osmanlı sultanları arasında kitaplar ve özellikle de resimli yazmalar konusunda ismi en çok zikredilen kişi Sultan III. Murad'dır (1574-1595). III. Murad, kendine mahsus kütüphanesi ve kütüphane tasvirlerinde elinde genellikle kitapla resmedilmesiyle kendinden önceki sultanlar arasında ayrı bir konumda yer alır (Fetvacı 2011: 70-74). Padişahın özellikle tasvirli yazmalara ilgi duyması etrafındaki kişilerin de tasvirli birçok kitabın hazırlanmasında hâmi olmalarına vesile olmuş onun kitap kitapseverliği, etrafındaki devlet ricalini de etkilemiştir. Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa, Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa, iç hazinedar başı Zeyrek Ağa bu dönemde resimli yazmaların hazırlanmasında hâmi olmuş kişilerdir (Tanındı 2002: 41-56). Sultan dışında birçok hâminin ortaya çıkması yüzyılın sonunda resimli yazmaların hazırlanması bir ivme kazandırmıştır. Hatta resimli kitaplara sahip olmak bu dönemde bir itibar sayılmıştır.

III. Murad devrinde musavver yazmaların birçoğunda sultanın özellikle kitap ile resmedilmesi dikkat çekici bir noktadır. Kitap görsel bir figür olarak birçok yazmada sultanın elindedir. Hatta vezirler ile divan toplantısında iken kitapla resmedilmiştir. Sultanın elinde kitapla tasvir edilmesi ayrıca bu eserlerin onun için yazıldığını da gösterir. III. Murad devrinde sultanın kitapla çizilmiş tasvirlerinin bulunduğu eserler şunlardır (Reyhanlı 1987: 453-478):

- I. Seyyid Lokman, *Zübdetü't-Tevârih*, TIEM T.1973, 88b (III. Murad'ın kütüphanesi için hazırlanmış/sipariş edilmiş nüsha).
- II. Seyyid Lokman, *Zübdetü't-Tevârih*, Chester Beatty Library, T. 414, 253a (Habeşî Mehmed Ağa için hazırlanmış nüsha).
- III. Seyyid Lokman, *Zübdetü't-Tevârih*, TSMK H. 1321, 112a (Siyavuş Paşa kütüphanesi için hazırlanmış/sipariş edilmiş nüsha).
- IV. Seyyid Lokman, *Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâilî'l-Osmâniyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî Tarih, 1216, 61b (Arça 2018: 73-92).¹
- V. Mehmed Suûdî Efendi, *Metâli'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde*, Fransa, Paris, Bibliothèque Nationale Sup. TurC. 242, 7b.
- VI. Mehmed Suûdî Efendi, *Metâli'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde*, The Morgan Library and Museum, MS M. 778, 6b.²
- VII. Cenâbî Mustafa Efendi, *Cevâhirü'l-Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l-'Acâ'ib*, Harvard Art Museums (*Turkish Miniature Paintings* 1979: 44; Necipoğlu 2019: 19)

III. Murad'ın kitap okumaya olan merakı, kitaplı tasvirlerin temel kaynağıdır. Dönemin minyatürlü yazmalarının ve yabancı kaynaklarının sultan hakkında verdikleri bilgilerde ortak nokta onun kitaba ve kitap okumaya olan ilgisidir. Bu dönemde Roma-Germen İmparatorluğu'nun göndermiş olduğu elçilik heyetinde din adamı/vaizlik göreviyle Osmanlı Devleti'ne gelen Schweigger, sultanın *Kur'an'ı* derinlemesine inceleyip *okuduğunu* bunun yanı sıra, özellikle *tarih kitaplarına* meraklı olduğunu belirtir (Schweigger 2004: 160). Seyyid Lokman tarafından sultanın himayesinde yazılan şehname serisine bakıldığında Schweigger'in tespiti doğrudur. Sultan'ın özellikle resimli kitaplara meraklı olduğu Yahudi doktorunun hatıratına da yansımıştır. Domenico'nun yazdığına göre, "Onun (kendi) odasında, her kenarda cam kapaklı iki dolap vardır ve bu dolaplarda her zaman sık sık okumaya alışkın olduğu kayda değer iki raf resimli kitaplar mevcuttur. Dolaplar alçaktadır, böylece Türk tarzında

¹ Aynı eserin bir diğer nüshaları için, bk. TSMK H. 1563; Dresden Orientalische Handschrift - Mscr.Dresd.Eb.373; British Library, Add. 7880.

² Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi 1914.

otururken camın saydamlığı sayesinde oradaki kitapları görebilir ve (böylece) rahatça onları alabilir ve onları okumaya alışkındır.” (Herosolimitano 2018: 71-72). Domenico devam eden satırlarda görevde kaldığı süre zarfında saray gözlemlerini yazarken, padişahın günlük programını anlatır. “Padişah sabah yarım saat boyunca namaz kılmak için şafak vaktinde uyanır, sonra diğer yarım saat yazar. Sonra ona aperatif olarak tatlı bir şey verilir, sonra bir saat okumaya koyulur.” (Herosolimitano 2018: 84).

III. Murad’ın kendisi de bir müellif ve şair olarak eser telif edip şiirler yazarken birçok müellif ve şairi de teşvik etmiştir. Şehzadelik döneminden itibaren kendisine eserler sunan müellifler ayrıca saltanatı boyunca çeşitli vesilelerle ve farklı hâmler aracılığıyla sultana eserler sunmuşlardır. Manisa’da sancak beyi iken ona birçok eser sunan Gelibolulu Âlî (ö. 1008/1600)’nin (Kara 2009) yanı sıra Aydınli Eyyûb b. Halîl şehzadeye *Tezkiretü’l-Acâ’ib ve Tercümetü’l-Garâ’ib* (*Tercüme-i Acâ’ibü’l-Mahlûkât*)³ ismiyle bir eser tercüme ettiğini, şehzadenin bu tercümeyle beğendiğini ve kendisinden Hz. Peygamber’in siyerini tercüme etmesini istediğini söyler. Böylelikle III. Murad tahta çıktığı yıl Eyyûb b. Halîl tebrik amacıyla İbn Hişâm’ın *Sîret*’inin Türkçe’de ilk tercümesi olan *Sîret-i Resûlullah*’ı tercüme ederek sultana sunar.⁴

III. Murad’ın hükümdarlığı sırasında birçok müellif, farklı hâmler aracılığıyla sultana sunmuş ve sultan ise beğendiklerinin bazılarını emri doğrultusunda sarayda tasvirlettirmiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî, Lala Mustafa Paşa komutasındaki (1577-1580) Osmanlı ordusunun İran üzerine yaptığı seferleri anlatan *Nusretnâme*’sini⁵ yazarak Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa aracılığıyla sultana sunmuştur (Bağcı vd. 2006: 165-169). III. Murad tarafından beğenilen eser, sultanın emriyle özel kâtabi Mustafa bin Abdülcelîl tarafından istinsah edilerek ve yine Mustafa Âlî’nin gözetiminde bir yıl içinde sarayda tasvirletilmiştir. (Eravcı 2014: XXX-XXXIV). Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş (1002/1594) tarafından telif edilen Osmanlıların 1583-1590 yılları arasında İran

³ Avusturya Milli Ktp. Wien 1440.

⁴ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., Türkçe Yazmalar, 2414.

⁵ TSMK H. 1365, 264a.

seferlerini ve Gence'nin fethini anlatan *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence'nin*⁶ tasvirli nüshası Habeşî Mehmed Ağa aracılığıyla (Karaağaç ve Eskikurt 2010), yine Bosnalı İntizâmî (ö. 1611'den sonra) tarafından telif edilen ve Şehzade Mehmed (III. Mehmed)'in 990/1582'de yapılan sünnet şenliğini anlatan *Sûrnâme-i Hümayûn*'un Topkapı nüshası yine Habeşî Mehmed Ağa ve iç hazinedar başı Cüce Zeyrek Ağa'nın himayesinde tasvirletilerek sultana sunulmuştur (429a).⁷ Bu dönemde yine Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından III. Murad'ın oğlu Şehzade Osman için kaleme aldığı *Ferâidü'l-vilâde'nin*⁸ (15 Rebiülevvel 995/23 Şubat 1586-1587) ferağ kaydında bu eserin III. Murad'ın kütüphanesi için yazıldığı belirtilmiştir.

II. Selim (1566-1574) devrinden I. Ahmed (1603-1617) dönemine kadar olan saray harcamalarının yer aldığı ceyb-i hümayun adı verilen *Filori Defteri*'nde Sultan III. Murad'ın özel harcamaları arasında birçok kitabın ismi kayıtlıdır. Harcamalarda sultan için hazırlanan nüshalara ödenen caizeler ve diğer masraflar yer almaktadır. Bunlar arasında daha sancakta görevli iken Nakkaş Lutfî'ye tasvirlerinin hazırlanması için sipariş edilen *Acâibü'l-Mahlûkât* ve 984/1576 yılında tasvirleri hazırlanıp kendisine takdim edilen Türkçe *Şâhnâme* için nakkaşlara ödemeler yapılmıştır. 985/1577 yılında Şâh Sultan Hatun metrukâtından kalan *Timurnâme*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Risâle-i Ebüssuûd*, *Muhammediyye*, *Farsça Şâhnâme*, *Hamse-i Nizâmî*, *İmâdü'l-İslâm*, *Hikâyât-ı Sultânî* ve yine Şâh Sultan'ın eşi olan Zâl Mahmud Paşa metrukâtından bazı kitaplar saray tarafından alınmıştır. *Şerh-i Vikâye*, *Subhatü'l-uşşâk*, *Fütûvvetü'l-âda* isimlerinin kayıtlı olduğu bu eserler için 175 filori ödenmiş ve 987/1579 yılında hazırlanan *Hümayûnnâme* için görevli kadı ve müderrise toplamda 150 filori câize verilmiştir. 1002/1593 yılında *Şehinşâhî*, *Tûtînâme* ve *Cemşidşâh* kitaplarının yazarı, nakkaşı ve beş nefer için toplamda 150 filori, *Dâstân-ı Kırân Habeşî* adlı eserin istinsahını yapan yedi kişiye otuz beşer filoriden toplam 245 filori, Arap İmâm isimli birine İdrîs-i Bitlisî'nin siyasetname türündeki eseri olan *Mir'âtü'l-cemâl*'i Türkçeye tercüme ettiği için yüz filori inâm olunmuştur (Yiğit 2018: 4, 160, 169, 211-212, 899, 268,

⁶ TSMK R. 1296, 10b.

⁷ TSMK H. 1344. Eserin diğer nüshaları için bk. Leiden University Libraries, ms. Or. 309; Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu, 642; Viyana, National bibliothek, 1019.

⁸ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. 3543/2, 28b-32a.

457, 790, 794, 540). Harcama defteri içinde ismi zikredilmeyen fakat padişahın isteği doğrultusunda kendisine takdim edilen kitaplarla ilgili kayıtlar da mevcuttur. Padişaha kitap getirdiği için elli filori in'am alan Acem Ağa'nın da kaydı bulunmaktadır (Yiğit 2018: 148).

Sultanın kitap okuma merakı şahsî mektuplarına da yansımıştır. Şeyhi Şücâ'ya (ö. 996/1588) yazmış olduğu mektupların satır aralarında kitap isimleri zikrederek bunları okuduğunu belirtir. *Kitâbü'l-Menâmât*'ta⁹ ismi geçen kitaplardan ilki Osmanlı'da çok okunan kitaplar arasında yer alan Yazıcıoğlu Ahmed'e ait Hz. Peygamber'in hayatını anlatan *Muhammediyye*'dir (Felek 2010: 21-36). Rüyada gerçekleştirilen okumada sultan özellikle münacat kısmında ağladığını söyler. Rüya mektupları içinde yine İsm-i A'zam'dan bahsederken onu şerh etmek için *Muhammediyye*'den delil getirmiştir (*Kitâbü'l-Menâmât* 2014: 162, 165, 167-168). Padişah, mektuplarında şeyhine tasavvufî mertebede ilerleme isteğini belirtir ve *Mirâc-nâme* okuyarak buna ulaşmayı dener; bu durum sultanın kendine okuma listesini belirlediğini gösteren başka bir nottur. Hz. Peygamber'in miracını okuyan sultan Allah'tan Peygamber'in hatırı için kendisini bağışlamasını diler. Yine ilm-i ledün hakkında bilgiler içeren Akhisarlı Şeyh İsa'nın *Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddin ve Âdâb-ı Sâlikîn* isimli eserini okuyan padişah, kitap konusunda üzerindeki şaşkınlığı atamamış durumdadır ve konuyla ilgili suallerine cevap vermesi için şeyhine yalvarır vaziyette cevaplar beklemektedir (*Kitâbü'l-Menâmât* 2014: 251-252). Yine şahsî mektuplarında, şeyhinden beklediği ilgiyi görmediğini ve onun kendisine vereceği bilgileri kısmî de olsa *Fusûs*'tan elde edebileceğini düşünerek *Fusûs*'u okuyacağını söyler (*Kitâbü'l-Menâmât* 2014: 278). Şahsî mektuplarının yanı sıra Sultan *Fusûs*'u ayrıca şerh ettirmiştir. III. Murad, Şehzade Mehmed dışındaki şehzadelerinin hocalığını yapan Nev'î Yahya Efendi'den (ö. 1007/1599) *Fusûs*'u şerh etmesini istemiş hatta eserin ismini de kendisi belirlemiştir. Dönemin hâmlerinden iç hazinedar başı Zeyrek Ağa'nın aracılığıyla *Fusûs*'u ilk kez Türkçe şerh eden Nev'î'nin şerh metninin ismi ise *Keşfu'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb*'tır.¹⁰ Nev'î'nin *Keşfu'l-Hicâb*'ı şerh ederken bazı misal

⁹ *Kitâbü'l-Menâmât*'ın güncel bir neşri için bk. (Alvan 2021).

¹⁰ Nev'î Yahyâ Efendi, *Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb*, Süleymaniye Ktp. Fazıl Ahmed, 715; Eser üzerine iki yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. (Telek 2010; Yürük 2009).

beyitlerde sultanın şiirlerini kullanması dikkat çekici bir husustur (Kara 2021: 251-261). Sultan III. Murad'ın şiirlerinin daha iyi anlaşılması için yapılan şerhlerde *Fusûs*'un kullanılması (Öztürk ve Arı 2020: 847-930) *Fusûs* şerhi için de sultanın şiirlerinden misaller getirilmesi şiirler ile *Fusûs* arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir.

*Câmi'ü'l-Kemâlât*¹¹ isimli eserinde Sultan III. Murad'ın 120 yıl yaşayacağını iddia eden Gelibolulu Âlî, bu delile nereden ulaştığına dair sorulan suale karşılık yazmış olduğu *Risâle*'de (*Tâli'ü's-Selâtîn*) hazine kitaplığında ilm-i cifre dair nefis kitapların olduğunu ve bu kitaplar sayesinde delilini ispat edebileceğini söyler.¹² Âlî'nin ifadelerinden III. Murad döneminde saray kütüphanesinde ilm-i cifre dair kitapların olduğu anlaşılmaktadır.¹³

Şahsî mektuplar ve filori defterindeki kayıtlar dışında bu dönemde sultana bir vesile ile sunulan hediyeler arasında özellikle kitapların ağırlıkta olması onun ilgisinin bir sonucudur. Sultan III. Murad'a özellikle bu dönemde Osmanlı topraklarına barış elçisi veya 990/1582 şenliğini kutlamak için gelen İran Şahı'nın temsilcileri (Çağman – Tanındı 1996: 37-62) birçok yazma kitabı sultana hediye etmiştir (Sır 2007: 425; *Türkiye Tarihi* 2016: 180). Şehzade Mehmed'in sünnet şenliği esnasında yabancı devlet temsilcileri ve dönemin uleması da birçok tasvirli ve tasvirsiz kitabı sultana sunmuşlardır.¹⁴ III. Murad'a sunulan bu kitapların çoğu Fars kültürü ve edebiyatı ağırlıktadır.

990/1582 Şenliğinde Özbek hanı Abdullah Han hediye olarak tezhipli ve Yâkût-ı Müsta'sımî hattıyla *Kur'ân-ı Kerîm*, tezhipli ve tasvirlenmiş *Şâh u Gedâ* göndermiştir. Acem Şah'ı Muhammed Hudâbende, altı kalemde yazılmış *Kur'ân-ı Kerîm*, Yâkût-ı Müsta'sımî hattıyla *Kur'ân-ı Kerîm*, Firdevsî *Şâhnâme*'si, Hândmîr'in *Hulâsatü'l-ahbâr* [fî beyâni *ahvâli'l-ahyâr*], Behzâd tarafından tasvirlenmiş *Hamse-i Nizâmî*, Hâcû-yı

¹¹ Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, 1146, 50b-78b.

¹² Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, 1146, 106b.

¹³ II. Beyazıt döneminde sarayda bulunan ilm-i cifre dair kitaplar için bk. (Gardiner 2019: 743-746, 760-761).

¹⁴ TS.MA. D. 5649; TS.MA. D. 7856; TS.MA. D 9614; Seyyid Lokman *Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis*, C.1, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. Farsça Yazmalar 1404, 41b-42a.

Kirmânî Külliyyat'ı, Hüseyin Baykara *Dîvân'ı*, Türkçe *İskendernâme*, Hâfız-ı Şîrâzî *Dîvân'ı*, *Leylâ vü Mecnûn* hediye ederken Mirza Hamza bin Hudâbende ise altın yaldızlı *Kur'ân-ı Kerîm*, Mîr 'Alî hatlı şiir mecmuası, *Hamse-i Nizâmî'*yi göndermiştir (Öztekin 1996: 24-26).

Aynı şenlikte dönemin birçok uleması sultana yabancı temsilcilerin gönderdiği hediyeler gibi Fars kültürü ağırlıklı hediyeler sunmuştur. Hoca Sâdeddin Efendi *Firdevsî Şâhnâmesi*, *Tefsîr-i Kadı Beydâvî*, Sa'dî'nin *Bostân*, Cevherî'nin *es-Sihâh'*ını hediye olarak sunarken, Vezirazam Sinan Paşa (ö. 1004/1596), bir cild *Kelâm-ı Kadîm*, bir cild, musavver cildli murakka, Mollâ Câmî'nin *Silsiletü'z-Zeheb'i*, *Hâfız Dîvân'ı*, *Hamse-i Nizâmî*, Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân'*ını sunmuştur. Vezir Siyavuş Paşa (ö. 1011/1602), bir cild tezhipli *Kelâm-ı Kadîm*, tasvirli ve tezhipli *Firdevsî Şâhnâmesi*; Vezir Mehmed Paşa, *Figânî Dîvân'ı*, *Hamse-i Nizâmî*; Rumeli Kazaskeri İvaz Efedî (ö. 994/1586), *Mushaf-ı Şerîf*, *Tefsîr-i Kadı Beydâvî*, *Hamse-i Nizâmî*; Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa (ö. 1004/1595), *Kelâm-ı Kadîm*; Rumeli Beylerbeyi: *Mushaf-ı Şerîf*; Mısır Beylerbeyi, *Kelâm-ı Kadîm*; Anadolu Kazaskeri Zekerîya Efendi (ö. 1001/1593), birer adet büyük ve küçük ciltli *Kelâm-ı Kadîm*, Burhâneddin Mergînânî'nin *el-Hidâye'sini* sultana takdim etmiştir. İstanbul Kadısı Mevlana Döğmecizade Mehmed Çelebi, Mevlana'nın *Mesnevî'si*; Anadolu Defterdarı Seyyid Abdülmuhÿî Efendi, *Mushaf-ı Şerîf*, tasvirli ve tezhipli *Firdevsî Şâhnâmesi*, Nişancı Feridun Bey, *Mushaf-ı Şerîf*, *Hamse-i Nizâmî*, Mollâ Câmî'nin üç *Dîvân'*ını sunmuştur. Bağdat Kadısı Mevlana Muslihiddin Efendi, Sa'dî'nin *Gülistân'ı*; Galata Kadısı Şemseddin Efendi, *Tefsîr-i Kadı Beydâvî*, Serahsî'nin *Muhitü'r-Radavî'si*, Edirne Kadısı Mevlana Abudullah Efendi, *Hamse-i Nizâmî*; Mısır Kadısı Mevlana Alaeddin, Cevherî'nin *es-Sihâh'*ını hediye etmiştir. Şam Kadısı Mevlana Ahmed, *Hamse-i Nizâmî*; Çivizade, Fahreddin er-Râzî'in *Mefâtihu'l-gayb'ı*, Süyûtî'nin *Nevehidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr'*ını takdim ederken Varakçılar, Feridun-ı Sipehsâlâr'ın *Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hudâvendigâr'ı*; Sahhaf esnafı, Sa'dî'nin *Gülistân'ı* sunmuşlardır (Reindl-Kiel 2009: 37-88; Reindl-Kiel 2017: 143-164; Ferâhî 2016: 71-109; Öztekin 1996: 28-33).

1590'da sona eren İran savaşları sonrasında rehin olarak Osmanlı topraklarına gönderilen Haydar Mirza'nın III. Murad'a hediye olarak getirdiği kitaplar yine Fars kültür ve edebiyatı tarihi ağırlıktaydı:

Şâhnâme-i müzehheb ve musavver, *Hamse-i Şeyh Nizâmî*, *Külliyât-ı Hâkânî*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Bostân*, *Dîvân-ı Hâfız*, *Mahzenü'l-Esrâr*, *Heft Manzar-ı Hâtifî*, *Rubâ'iyât-ı Hayyâm*, *Cemşîd u Hurşîd*, *Külliyât-ı Ehlî*, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, *Hülâsâtü'l-Ahbâr*, *Külliyât-ı Şeyh Sadî*, *Murakka-i müzehheb* (Arcak 2012: 181-182).

III. Murad, kütüphanesinde kitapları incelerken. Cenâbî Mustafa Efendi, *Cevâhiri'l-Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l-'Acâ'ib*, Harvard Art Museums/Arthur M. Sackler Museum, The Edwin Binney, 3rd Collection of Turkish Art at the Harvard Art Museums, 1985.219.2.

Sultan III. Murad'ın bu dönemde bazı yazmalarda mührü olduğu da bilinmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman'a ait, istinsah tarihi olmayan Ayasofya 3970 numaradaki *Dîvân-ı Muhibbî*'de III. Murad'ın mührü bulunmaktadır ve bu mühür sultanın dedesinin şiirlerini muhtemelen kendisi için istinsah ettirdiğini göstermektedir. Yine 962/1554-1555 tarihinde Bursalı Mehmed bin Ahmed (Şevkî) tarafından Şehzade Beyazıd adına (5b) telif edilip Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulan *Menâkıb-ı Emîr Sultân* isimli eserde III. Murad'ın mührü bulunmaktadır (Baba, 1991). III. Murad'ın vakıâtlarında da Emir Sultan'la ilgili anekdotlar vardır (Kitâbü'l-Menâmât 2014: 176). III. Murad-Emir Sultan irtibatına dair bir başka rüya Şerîfî'nin *Dîvân*'ında yer alır. Bu anlatıya göre Kanûnî rüya âleminde Emir Sultan'a Şehzade Selim'den sonra tahta kimin çıkacağını sormuş, bunun üzerine Emir Sultan "*Murâdum bir şeh-i 'âdildir*" demiş ve tarih olarak da "*Hünkâr-ı 'âdil*" ifadesini kullanmıştır (Yazar, 2006: 121). Bu ifade 982/1574 tarihine denk gelmektedir. Şerîfî'nin anlatısı sonradan kaleme alınsa da III. Murad'ın şehzadelikten itibaren Emir Sultan'ın hayatına ilgi duyduğu hem mührünün bulunduğu eserden hem de mektuplarından anlaşılmaktadır.

Murâd bin Selîm Hân el-muzaffer dâ'imâ. III. Murad'ın mührü. *Muhibbî Dîvânı*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 3970.

Çalışmamızda, III. Murad ve ailesinin kütüphanesi için yazılmış 'hizâne, bi-resm, li-resm' ifadelerinin yer aldığı madalyonlu (tezhipli zahriyedeki süsleme, şemse) eserler incelenmiştir.¹⁵ Bu ifadeler; hâmi tarafından sipariş edilmiş, sultandan bir ihsan elde etme, görevde yükselme, sipariş edilmeden yazma ya da mülk edinilmiş eserler için kullanılır. (Afşâr 2007: 339; Gacek 2017: 120, 139, 331). Madalyonlu eserlerin altı tanesi bu dönemin resmî şehnamecisi Seyyid Lokman'a aittir. Seyyid Lokman'ın yazmış olduğu *Hünernâme* ve *Şehinşâhnâme* ikişer cilt olup her bir ciltte ayrıca madalyon bulunmasına rağmen tek eser olarak değerlendirilmiştir. Seyyid Lokman şehnameci olarak çalıştığı için onun tüm eserleri sultanın isteği doğrultusunda aynı zamanda tasvirli olarak hazırlanmıştır. Madalyonlu diğer eserlerden ikisi Mehmed Suûdî Efendi'ye, biri onun kardeşi Cenâbî Mustafa Efendi'ye ait iken biri Hoca Sâdeddin Efendi'ye diğeri ise Muhyî-i Gülşenî'ye aittir. Diğer eserler Ebüssuûd bin Şeyh Abdullâh'ın gazânın faziletleri ve mücahitlerin binitlerine dair *Miftâhu'l-'Adâle*'si, Şemseddin Ahmed el-Hâtib'in cuma günününün faziletine dair kırk hadisi bir araya getirdiği *el-Ehâdîsü'l-erba'în fî-fadli yeomi'l-cümu'ati*, Mustafa bin Abdurrahman'ın *Minhâcü's-Salâh fî Emri'n-Nehâc*, *Tahkîku Nefsi'l-Emri'l-Hârici ve'z-Zihni*, *Risâle fî Tahkîk Tayyi Zikri'l-Müsnedi İleyh* isimli risalelerini bir araya getirdiği mecmuası *Resâ'il*, Lâmiî Çelebi tarafından telif edilmiş ve sultanın emri ile tasvirlenip istinsah edilen *İbretnâme*, son olarak hat, tasvir ve şiir seçmelerinden oluşan III. Murad'ın zevkini ve merakını yansıtan *Murakka Defteri*'dir. Tespit edilen on beş eserin onu Türkçe, üçü Farsça, ikisi de Arapça olarak kaleme alınmıştır. Türkçe eserlerde *Hünernâme*, Farsça eserlerde ise *Şehinşâhnâme* ikişer cilt olarak tertip edildiği için tek eser sayıldı. Eserlerin birçoğunun Türkçe olmasının sebebi Sultan III. Murad'ın özellikle Türkçe telif ve tercüme eserlerinin yazılmasını himaye ve teşvik etmesidir (Yazar

¹⁵ Gacek, şemsenin (madalyon) tanımını yaptıktan sonra yazma eserlerde şemsenin kullanım amaçlarından birinin de himaye olduğunu söyler. "Şemse, içerisinde yazı bulunduran veya bulundurmeyen küçük veya büyük hacimde dairesel bir süstür. Elyazmalarında çeşitli amaçlarla kullanılır. Bu amaçlardan birisi de himaye konusundaki bilgilerin kaydedilmesidir. Gösterişli mushaflarda orta veya büyük boyuttaki şemseler, genellikle metin dışına, kenarlara veya çerçeveye yerleştirilir ve ayet numaralarını kaydetmek, rûku' ve secde ayetlerine dikkat çekmek için kullanılırdı" bk. (Gacek 2017: 206).

2011: 207) dolayısıyla müellif ve mütercimlerin tercihleri de bu yönde olmuştur.

Madalyonlu Eserler

1. *Zafernâme* (986/1578)

II. Selim devrinde 977/1569'da saray şehnamecisi görevine getirilen Seyyid Lokman'ın (ö. 1010/1601'den sonra) şehname serisinin ilki olan *Zafernâme*, münşi Feridun Bey'in Sigetvar seferiyle ilgili eserinin (*Nüzhetü'l-esrârî'l-ahbâr der Sefer-i Sigetvar*) şehnâme tarzında Farsça nazmedilmesidir. (Bağcı vd. 2006: 119-121; Kazan 2014: 417). Feridun Bey eserinde Şehzade Bayezid isyanının bastırılması, Malta, Sakız ve Sigetvar seferleriyle Kanûnî Sultan Süleyman'ın ölümü ve II. Selim'in cülûsuna yer verir (Parladır 2007: 67-108; Arslantürk-Börekçi 2014). Farsça manzum ve dört sütun hâlinde yazılan *Zafernâme*'nin hattatı Kâsım el-Hüseynî el-Aridî el-Kazvinî'dir.

Nestalik hatla yazılmış eserin içerisinde 25 tasvir bulunmaktadır. Tasvirler arasında özellikle Kanûnî'nin son seferi olan Sigetvar savaşının öncesi ve sonrasını resmeden çizimler dikkat çekicidir. Yaşlı sultana refakat eden Sokollu, Kanûnî'nin son sadrazamı olarak bu savaşın tasvirlerinde ön plana çıkar. Ârifî ve Eflatun ile başlayan şehnamecilik geleneğinin devamı sayılan eserin hâmisi Sokollu Mehmed Paşa'dır. Zaten eserdeki Mehmed Paşa ağırlıklı tasvirler onun hâmililiğini hissettirir derecedir (Fetvacı 2011: 179). Çünkü Kanûnî devrinin son sadrazamı aynı zamanda siyasal ve kültürel anlamda 'klasik çağ'ı II. Selim ve III. Murad devrine taşıyan kişi konumundadır. III. Murad'ın husûsî kütüphanesi için hazırlanan Kazvinli Kasım tarafından istinsah edilen 987/1579 tarihli nüsha Dublin, Chester Beatty Ktp. 413'tedir. Bu nüshanın madalyonunun üstünde Sokollu Mehmed Paşa ve İsmihan Sultan'ın oğulları İbrahim Hanzâde tarafından rikâb-ı hümayuna verildiği yazılıdır. *Zafernâme* üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Zafernâme'nin madalyonu altın yaldızlı yine altın suyuyla karıştırılmış mürekkep ile yazılmıştır. Sultan'ın Arap ve Acem'in hükümdarı, Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetçisi olduğu ifadeleri yanında

III. Murad'a sunulmuş birçok eserde kullanılan "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" ifadesi de burada kullanılmıştır. Seyyid Lokman tarafından telif edilen eserlerin şemseleri genellikle yuvarlaktır.

برسم خزانة سلطان سلاطين الامم خاقان خواقين العالم فاتح بلاد العرب والعجم ضابط اراضى الترك والديلم ملك ملوك
الوراء مالک ممالک الدنيا ظل الله في الارضين خادم حرمين الشرفين باسط بساط الامن والامان رافع الوتر « إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ
بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ » السلطان ابن السلطان ابن السلطان والخاقان ابن الخاقان السلطان مراد خان بن السلطان سليم خان بن
السلطان سليمان خان خلدالله تعالى ايام خلافته الى آخر الزمان

[Bu eser, ümmetlerin sultanlarının sultanı, âlemlerin hakanlarının hakanı, Acem ve Arap diyarlarının fâtihi, Türk ve Deylem memleketlerinin zabteden, dünyâ ve âhîret hükümdarlarının padişahı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetçisi, emniyet ve selameti yayan, Allah'ın birliğini yücelten - "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder"[Nahl, 16/90]- sultan oğlu sultan oğlu sultan, hakan oğlu hakan oğlu hakan Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han'ın kütüphanesi için yazılmıştır. Allah onun hükümdarlığını daim kılsın.]

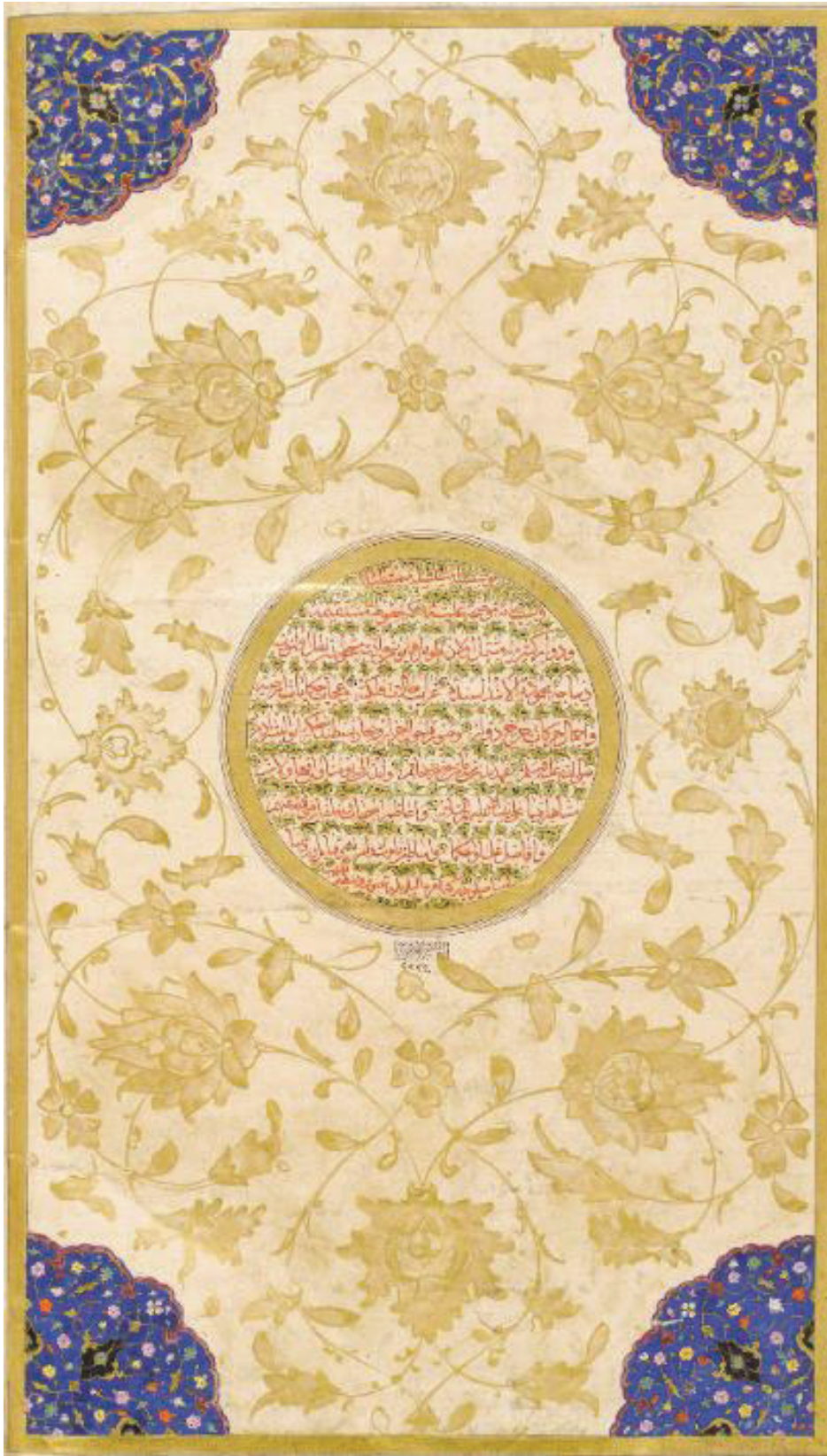
2. *Zübdetü't-Tevârîh* (991/1583)

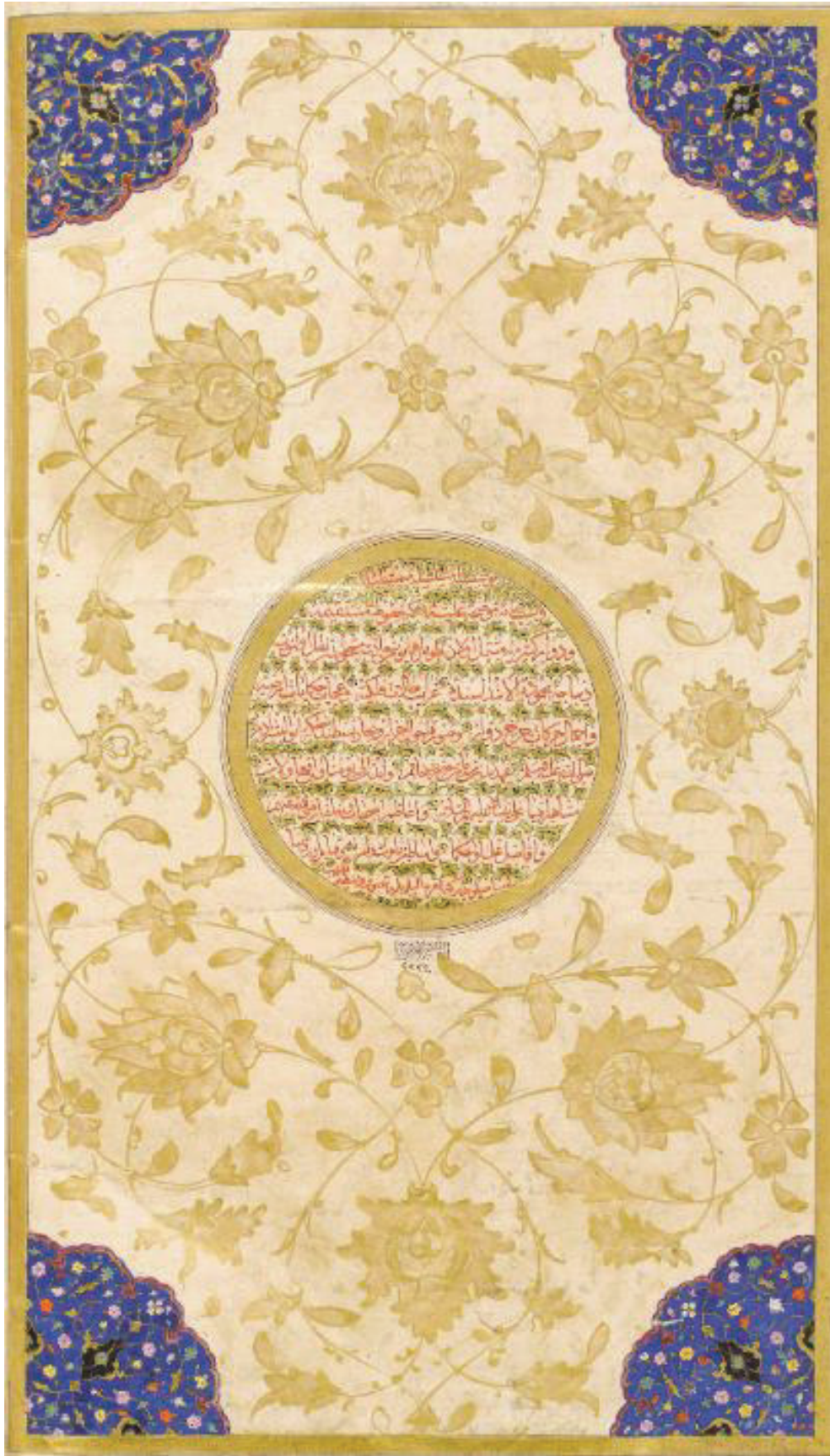
Seyyid Lokman tarafından kaleme alınan eser tasavvufî yönüyle bilinen III. Murad'ın 'manevî meşruiyetinin görselleştirilmiş' hâlidir (Tezcan 2011: 223-266). Habeşî Mehmed Ağa *Zübdetü't-Tevârîh*'in hem hazırlanmasında hem de tasvirlenmesinde hâmi olmuştur (Fetvacı 2011: 208). Zaten eserin bir nüshası da onun için hazırlanmıştır. *Zübdetü't-Tevârîh*'te Sultanın hükümdarlığının Hz. Âdem'den başlamak üzere kendi dönemine kadar bir silsile hâlinde anlatılması ve III. Murad'ın son padişah olarak gösterilmesi onun manevi hükümdarlığının bir delili olarak sunulmuştur. Üç nüshalı eserin sultan için hazırlanan nüshası TIEM 1973, Darüssaâde ağası Mehmed Ağa nüshası Dublin Chester Beatty Library T. 414, 1588'de Siyavuş Paşa kütüphanesi için hazırlanmış/sipariş edilmiş nüsha TSMK H.1321 numarada bulunmaktadır. Nüshalar kimin adına hazırlanmışsa o kişi için ve her birinde farklı farklı madalyonlar bulunmaktadır. Eserin kısaltılmış bir nüshası da Hoca Sâdeddin Efendi'ye sunulmuştur. Padişah nüshası asıl nüsha olduğundan hem yazımı hem de tasvirlenmesi ile diğer iki nüshadan gösteriş açısından farklıdır.

Eser, Hz. Âdem'den başlayarak Kur'an'da ismi zikredilen peygamberlerin hikâyelerini, Hz. Peygamber'in hayatını, İslâm tarihinde Gazneli, Selçuklu ve Timurlu dönemlerinin önemli olaylarını genel hatlarıyla sonrasında ise Osman Gazi'den III. Murad'a kadar hüküm sürmüş Osmanlı padişahlarının kayda değer gelişmelerini anlatır. Eserin özelliklerinden biri içerisinde ismi zikredilen veya anlatılan peygamberlerin ve tarihteki ünlü kişilerin şecerelerinin verilmesi ve bir

silsile şeklinde hepsinin III. Murad'a bağlanmasıdır (Fetvacı 2011: 226). Bunun için tüm madalyonlarda *silsilenâme* veya *nesebnâme* ibaresi kullanılmıştır. Nakkaş Lutfî ve Osman'ın başında bulunduğu ve 13 nakkaş, 6 hattat, 4 ciltçi ve 7 yardımcının çalıştığı eserde 55 tasvir bulunmaktadır. (Renda 1977: 58-65; Renda 1991: 485-506; Necipoğlu 2000: 41-43; Kazan 2010: 125). TİEM nüshasında III. Murad'ın elinde kitap bulunur şekilde yapılmış tasvirinde karşısında eserin yazdırılması ve tasvirlenmesinde hâmi olan Habeşî Mehmed Ağa da yer almaktadır (88b). Sultanın bizzat müdahil olduğu ve saray nakkaşhanesinin ürünü olan eser bu dönemin en önemli tasvirli yazmaları arasında sayılmaktadır.

Zübdetü't-Tevârîh'in madalyonundaki bezemeler *Zafernâme* haricinde Seyyid Lokman tarafından yazılmış diğer eserlerin madalyonlarındaki tezhipler ile neredeyse aynıdır. Lokman'ın madalyonlarda kullandığı ifadeler de birbiriyle benzerlik göstermektedir. Madalyonda eserden silsilenâme, nesebnâme ve *Tomâr-ı Hümayûn* olarak bahsedilmesinin nedeni eserin müellifi belli olmayan $0,79 \times 31,16$ m. ebadında rulo halindeki TSMK A. 3599'daki ilk halinin adının *Tomâr-ı Hümayûn* veya *Mücmelü't-Tomâr* olarak bilinmesidir. Seyyid Lokman ayrıca madalyon kısmında da *Zübdetü't-Tevârîh*'in *Tomâr-ı Hümayûn*'dan naklolunduğunu söyler.

bu silsile silsilele مستطيله ونسب نامه موضحة عليه که خطوط مستقیمه ودوایر کثیره یه مشتمل اولان طومار همایون سعادت مشخوندن نقل اولنوب دیباجه محموده الابتداسنده غرایب حالات فلکیه وعجایب حکایات ارضیه واجمال حرکات چرخ دوایر وصورة احوال جزایر وبحار بسطندن صکرا ابوالبشر آدم صلی الله علیه وسلم عهدندن زمان حضرت خاتم و اندن الی یومنا واقع اولان مشاهر انبیا علی نبینا وعلیهم السلام واعاظم اصحاب وخلفاء رضی الله عنهم وافاضل علماء وحکماء واساطیر ملوک وامراء وقبائل ورؤساء اساملریدر که امر عالیلریله تصویر وتسطیر قلوب

برسم خزانه سلطان سلاطین روی زمین خاقان خواقین تخت نشین ملک ملوک جمله عالم مالک ممالک کافه امم ظل کریم یزدان مهر سپهر « إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ » رافع لیواء نصر وظفر بو سریرده متمکن اورنک اثنا عشر حافظ بلاد ناصر عباد شرار صولت قاهره سی دشمن سوز نجم دولت باهره سی دوست افروز شهنشاه کشورکیر خصم سنان المؤید من الله الملك المستعان السلطان ابن السلطان والسخاقان ابن الخاقان سعادتلو و عظامتلو پادشاهمز ابوالغازی سلطان مراد خان بن سلطان سلیم خان بن سلطان سلیمان خان ادام الله تعالی ایام عمره وخلافته وغفر اسلافه وابد اخلافه باسمه المستعان خضرتلری ایچون سده سنیه لرینه ابراز اولندی مبارک باد فی شهر سنه ۹۹۱

[Bu uzun silsilename ve yücelikleri izah eden nesebname, mutluluk bahşeden düz çizgiler ve çeşitli dairelerle çevrilmiş olan Tomâr-ı Hümayûn'dan naklolunup övgü dolu dîbâcesinde; feleklerin ilginç durumları ve yeryüzüne ait acayip hikâyeleri, dönen dünyanın hareketleri, adaların ve denizlerin suretleri açıklandıktan sonra insanlığın babası Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e ve günümüzü kadar yaşamış olan meşhur peygamberler -Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun-, büyük sahabiler ve halifeler - Allah hepsinden razı olsun- büyük âlimler, filozoflar, sultanlar, melikler, emirler, kabileler ve reislerini içermektedir. Bu eser sultanın yüce emirleriyle yazılıp tasvir olunup,

Yeryüzü sultanlarının sultanı, tahta oturan hakanlar hakanı, cümle âlemin meliklerinin meliki, bütün ümmetlerin memleketlerinin sahibi, Kerîm olan Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, tahtın güneşi, -"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder"[Nahl, 16/90]- nusret ve zafer bayrağını yücelten, bu tahta oturan on ikinci hükümdar, beldelerin koruyucusu ve insanların yardımcısı, kahreden saldırısının kıvılcımıyla düşmanı yakan, yüce devletinin yıldızıyla dosta ışık veren, ülkeyi elinde tutan, düşmanı bileyen, esirgeyici Allah tarafından desteklenmiş sultan oğlu sultan oğlu sultan, hakan oğlu hakan oğlu hakan, saadetli ve azametli padişahımız Sultan

Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Ebülğazi Sultan Murad Han'ın kütüphanesine sunulmuştur - Allahu Teâla onun ömrünü ve hilafetini daim eylesin, geçmişlerine mağfiret eylesin, neslini Müstean ismiyle daim kılsın. Bu eser sultan hazretlerini yüce eşiğine takdim edildi. Mübarek olsun. Sene 991/1583]

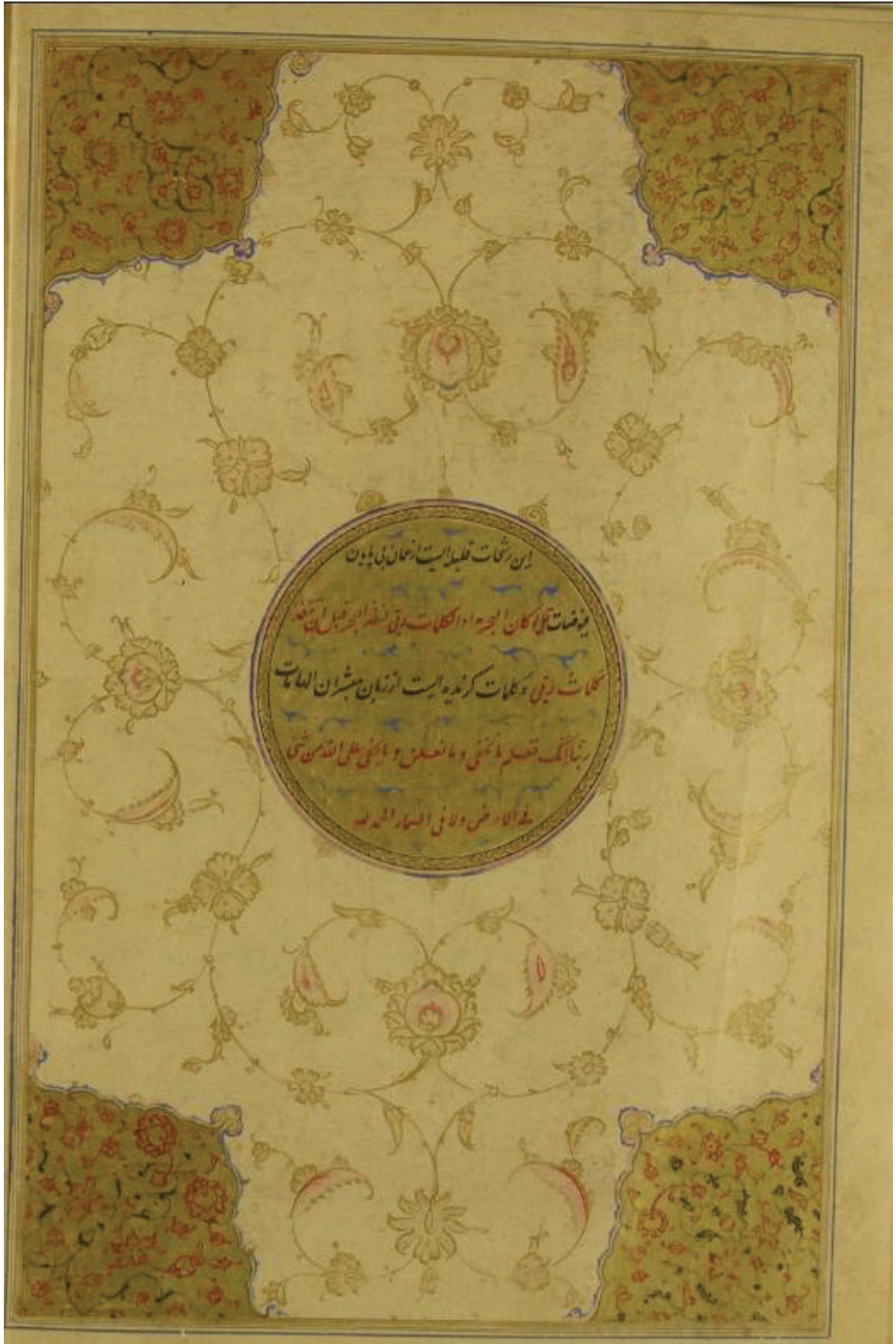
3. *Şehnâme-i Selîm Hân (Selim Hânnâme) (988/1581)*

Seyyid Lokman tarafından kaleme alınan eserin girişindeki madalyonda '*bi-resm-i hizânetihi*' ifadesiyle III. Murad'ın kütüphanesi için hazırlandığı/sipariş edildiği ve 1b sayfasının derkenarında Sultan Abdülaziz'in kitaplığından saray kitaplığına intikal ettiği yazılıdır (Fetvacı 2009: 263-315; Fetvacı 2011: 169-177; Çağman 1973: 411-442; Bağcı vd. 2006: 121-124). Eser Sokollu Mehmed Paşa'nın yazdırmış olduğu tarihî eserler serisi içinde yer alır (Yiğit 2018: 169). Sokollu'nun resimli yazmalar arasında özellikle Kanûnî, II. Selim ve III. Murad dönemi tarih eserlerinin yazdırılmasında gayret gösterdiği bilinmektedir. II. Selim devri olaylarını içeren eser, 6 Zilhicce 988/12 Ocak 1581'de tamamlanmıştır. Eserin üç nüshası bulunmakla beraber tasvir olmayan müsvedde/taslak nüsha TSMK R. 1537'de iken III. Murad'a takdim edilen tasvirli esas nüsha TSMK A. 3595'te bulunmaktadır.

Şemseddin Ahmed Karabağî, Seyyid Lokman ve nakkaş ekibinin tasviriyle (9a) başlayan bu çizimler II. Selim'in cenazesinin saraydan çıkarılışı (156a) ile bitmektedir. Nüshada II. Selim'in adalet kulesindeki altın pencereden ok atarak kubbe altındaki asılı hedefi vurmasını gösteren tasvir ne yazık ki sonradan yazmadan bir şekilde kaybolmuştur (Çağman 1973: 427). Aynı minyatür, üçüncü nüsha olan British Library Ms. Or. 7043'te vardır. Üçüncü nüshada dokuz tasvir bulunmakla beraber madalyon yoktur, ayrıca iç kapakta muhtemelen temellük kaydı olan madalyon şeklindeki kısım sonradan kapatılmıştır. Sultan III. Murad'ın kütüphanesi için sipariş edilmiş nüshada kırk dört minyatür bulunmaktadır ve nakkaşları Nakkaş Osman ve Ali'dir (Kazan 2018: 327). *Şehnâme-i Selîm Hân*'ın metni üzerine bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır (Ahadi 2019).

Seyyid Lokman'a ait madalyonların birçoğunda Nahl sûresi 90. âyetinde geçen "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder." ifadesi

bu eserin madalyonunda da kullanılmıştır. Adaletli olma, âdil sultan figürü Sultan III. Murad için yazılan manzumelerde de sık sık tekrarlanır (Öztürk 2021: 259-281).

این رشحات قلیله ایست از عمان بی پایان فیوضات «قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي» وکلمات کزیده ایست از زبان مبشران الهامات «رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُغْلِي وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ» الحمد لله

برسم خزانه شهنشاہ خسروان کشور کشای وپادشاہ شهریاران ملک آرای اعدل سلاطین دوران
ومظہر آیت «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» السلطان ابن السلطان ابن السلطان مراد خان ابن السلطان
سلیم خان المؤید بنصرالله

[Bu eser, De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.” [Kehf, 18/109] âyetinin feyizlerinin uçsuz bucaksız ummanından ufak bir damladır. “Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.” [İbrahim, 14/38] âyetinin ilhamının müjdelendiğinden seçilmiş kelimelerdir. Hamd Allah’a aittir.

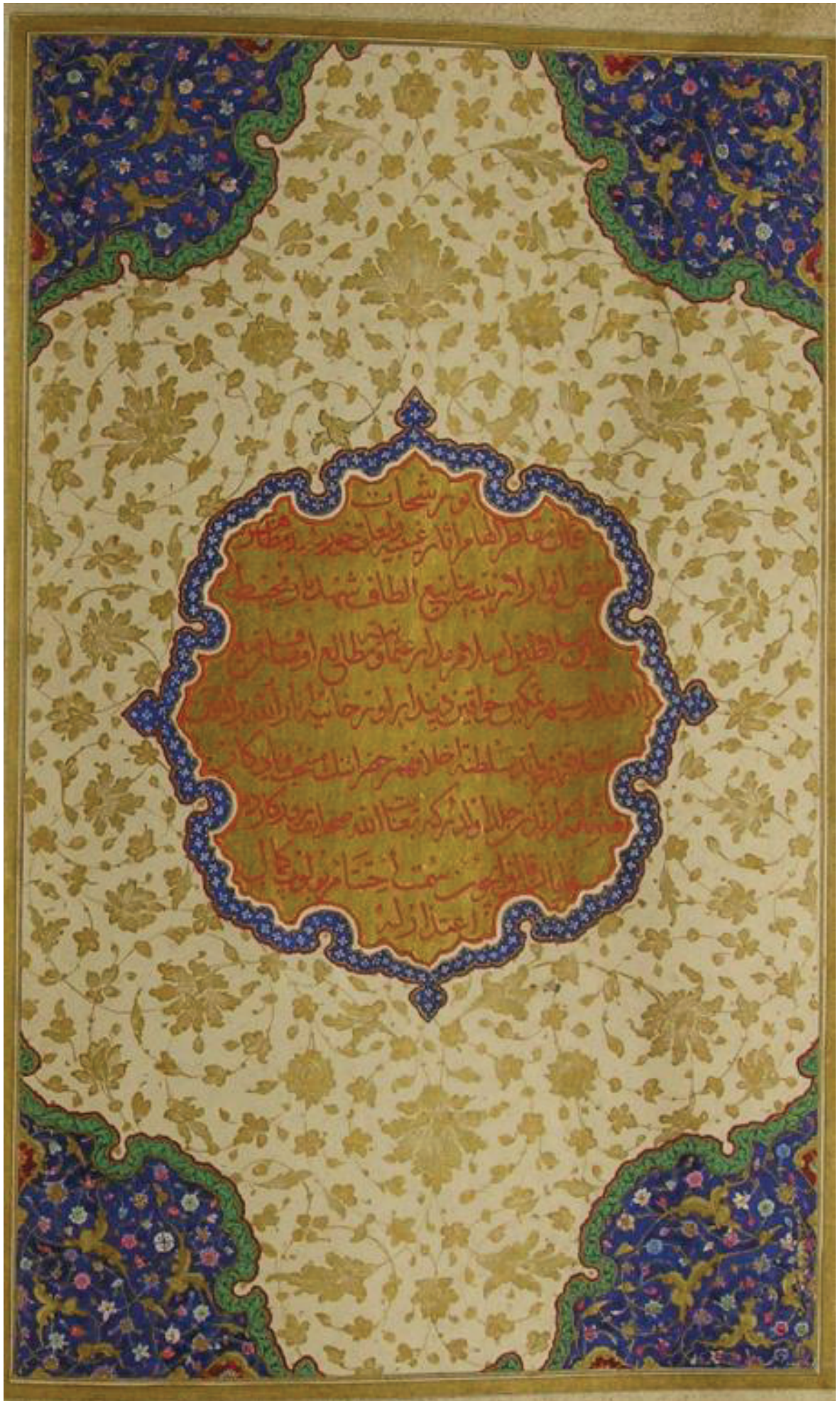
Bu kitap ülkeleri fetheden padişahların padişahı, mülkü süsleyen hükümdarların hükümdarı, asrın en adaletli sultanı, “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder”[Nahl, 16/90]- âyetinin göstergesi, Allah’ın yardımıyla desteklenmiş sultan oğlu sultan oğlu sultan Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han’ın kütüphanesi içindir.]

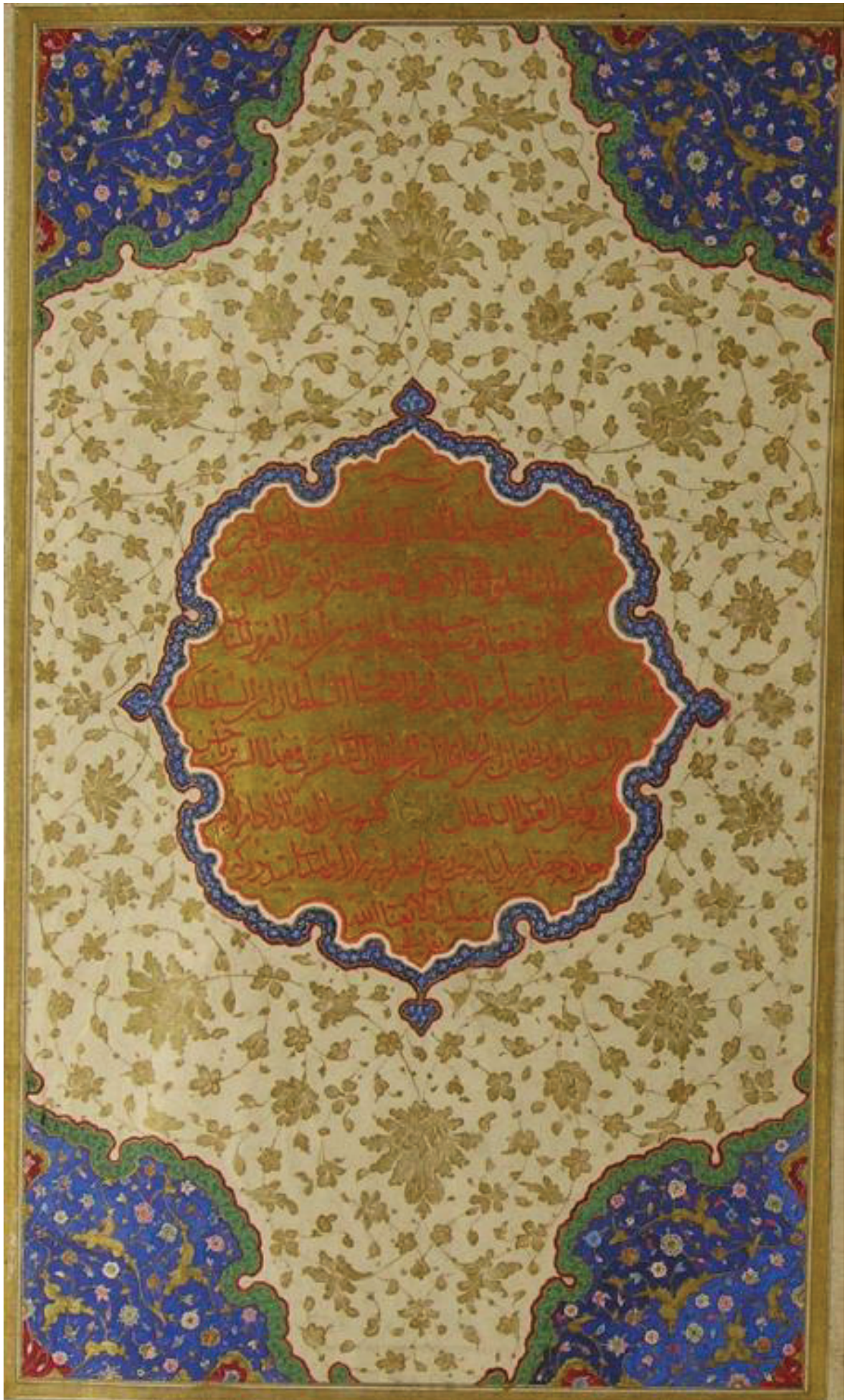
4. *Hünernâme'nin Birinci Cildi (992/1584)*

Seyyid Lokman’ın şehnâme tarzında kaleme aldığı Türkçe mensur ağırlıkta olmak üzere Farsça ve Türkçe manzumelerin de yer aldığı eser ilk önce Ârifî Çelebi ardından Şirvanlı Eflatun tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır. Fakat eser her iki şehnameci döneminde bitmemiş, Seyyid Lokman tarafından tamamlanmıştır. TSMK H. 1523-24 numarada bulunan iki ciltlik eserin ilk cildinde kırk beş tasvir bulunurken ikinci ciltte altmış beş tasvir yer alır (Kazan 2010: 122-125). Nakkaş Osman ve ekibi tarafından hazırlanan bu yazmada elli sekiz kişi çalışmıştır. Eflatun’un on fasıl olarak tasarladığı ancak üç faslını yazabildiğini Seyyid Lokman’a yazılan fermanndan öğreniyoruz. Talik hatla yazılmış bu

nüshanın tekrar gözden geçirilmeye muhtaç olduğu tezhip ve tertip konusunda israf yapıldığı Lokman tarafından saraya bildirilmiştir. 22 Şevval 985/31 Aralık 1577 tarihli fermanında Seyyid Lokman'a *Hünernâme* adlı eserini talik hattıyla yazıp fazla masraf yapmadan tezhibini tamamlayıp Saray kütüphanesine getirmesi istenmektedir (Ahmed Refik 1987: 53-54). Eserin ilk kısmında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Osman Gazi'den başlayıp I. Selim devrine kadar hüküm süren padişahların hünerlerini anlatılmıştır. İlk cildi temize çeken Sinan Bosnevî bin Mehmed'tir. Yazmanın son kısmında hattat hem kendisi hem de eserin hattı ile ilgili bilgi verdikten sonra manzumesini dua ile bitirir.

*Bihamdillâh ki kilik-i himmet ile
Sinân-ı Bosnevî ibn Muhammed
Yazup itmâma irgürdi kitâbı
Celî hat ile bir tarz-ı mücedded
Ümîdüm var kabûl ide şehinşâh
Ola müstevcib lutf-ı mü'eyyed
Okuyup kâtibe ide du'â
Nasîb olsun ana gülzâr-ı sermed (233b-234a)*

بو رشحات عمان مقاطر الهام آثار غيبه ولمعات خورشيد مظاهر فيض انوار لاربييه منابع الطاف
شهدبار محيط آيين سلاطين اسلام مدار عثمانيه مطالع اوصاف رفيع الاقتدار سپهر تمكين خواقين ديندار
اورخانيه انار الله براهين اسلافهم وابد سلطنة اخلافهم حضراتك مستحب ويادكار هنرنامه لرنندن جلد اولدر كه
بعنايت الله صحايف روزكارده نمايان قالمق ايچون سمت اختتام بولوب كمال اعتذارله
برسم خزانه عليّه سلطان سلاطين العالم خاقان خواقين الامم ملك الملوك فى الافاق و خليفه الله
على الارضين باكمل الاستحقاق صاحب ولايت الجليّه من الله العزيز المتان الناطق بنص «ان الله يامر بالعدل
والاحسان» السلطان ابن السلطان ابن السلطان والخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان الثانى عشر فى هذا السير
باحسن السير واجل العمور السلطان مراد خان كشورستان ايده الله وادام ايام خلافته حضرتلرينك پايه تخت رفيع
المختارينه ابراز اوليندى اتميدر كه مقبول اولو بعنايت الله تعالى

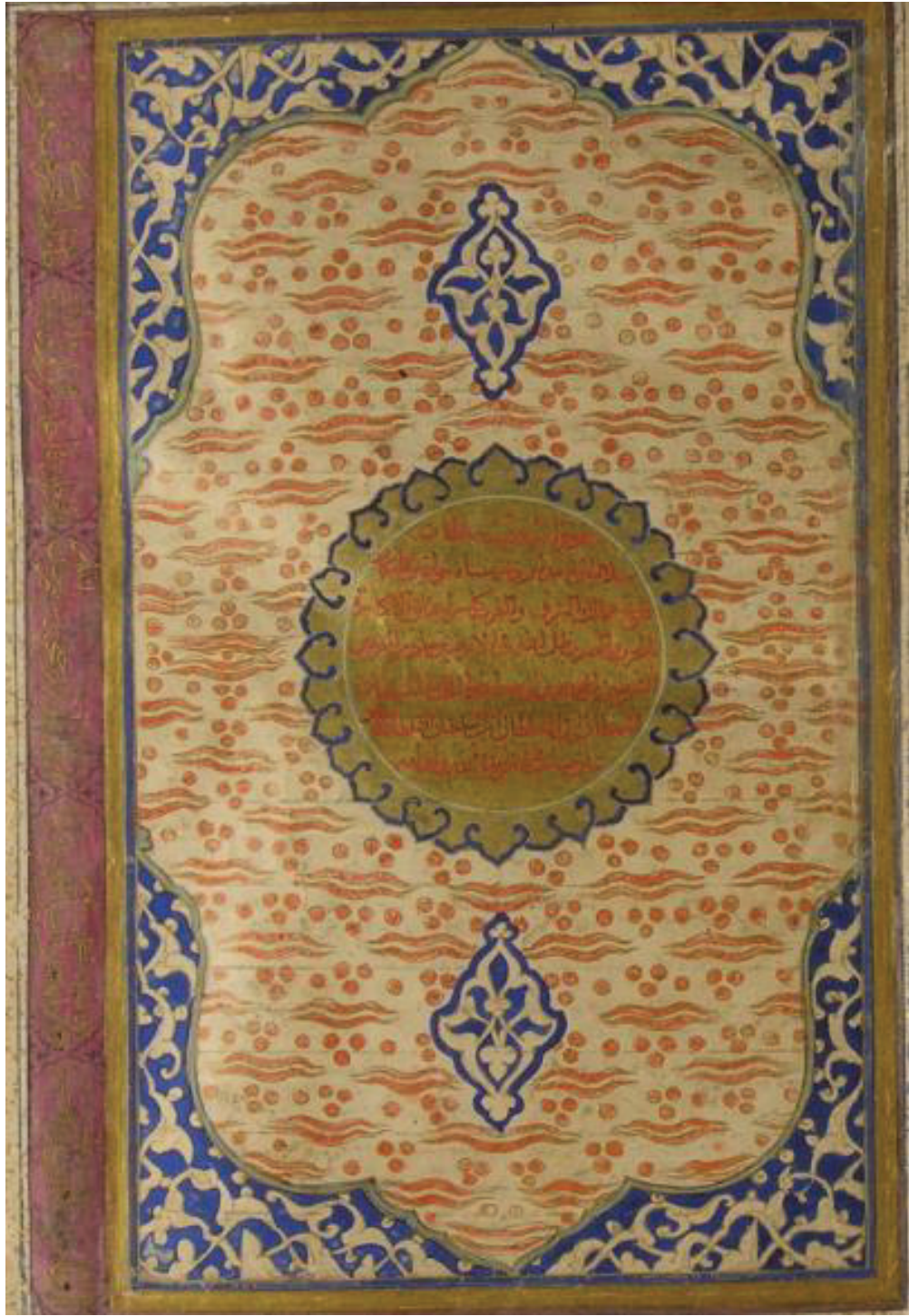
[Bu eser, gaybiyet asarının ilhamından süzölmüş denizinden bir damla, şüphe barındırmayan Allah'ın nurunun feyzinin göstergesi olan güneşin parlaklığı, şâmil tatlı lütufların kaynağı, İslam'ı destekleyen Osmanlı sultanlarının temsilcisi, yüce vasıflarla bezenmiş olan, feleği kendine taht edinmiş Osmanlıların dindar hakanı - Allah onun geçmişlerinin şهادتlerini nurlandırсын, haleflerinin saltanatını daim kılsın- hazretlerinin beğenilmiş ve yadigâr olan Hünernâme'nin birinci cildir. Allah'ın yardımıyla zamanın sayfalarında kalıcı olmak için tam bir hürmetle tamamlanmıştır.

Bu eser, âlemin sultanlarının sultanı, milletlerin hakanlarının hakanı, yeryüzündeki meliklerin meliki, Allah'ın yeryüzündeki en mükemmel gölgesi, bahşeden aziz Allah'tan gelen yüce velâyetin sahibi, "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder" [Nahl, 16/90] âyetinin bahsettiği kişi, bu tahta oturanların sireti en güzel ve ömrü bereketli olanların on ikincisi, ülke sahibi, sultan oğlu sultan oğlu sultan, hakan oğlu hakan oğlu hakan Sultan Murad Han'ın kütüphanesi için yazılmıştır. Allah ona yardım etsin ve hilafetini daim kılsın. Bu kitap, Sultan Murad hazretlerinin yüce huzuruna sunuldu, umulur ki Allah'ın yardımıyla makbul olsun.]

İkinci Cilt (996/1588)

Eserin ikinci cildi ise tamamen Kanûnî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. II. ciltte Kanûnî'nin ahlakı, siyaseti, adaleti savaşları, fetihleri, şairlik yönü ve onunla ilgili bazı kıssalar yer alır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın doğumu, isminin konulması, Kefe'ye sancağa çıkması, babası Yavuz Sultan Selim'in cülûsunda İstanbul'a çağrılması, kendisine İstanbul muhafazası görevinin verilmesi daha sonra Saruhan sancağına tayini ve şehzadeliğinde yaptıkları, Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine taht için davet edilmesi, daha sonra geldiği İstanbul'da karşılanması ve cülûs töreni gibi ayrıntılı bilgileri de ihtiva eden eserde şehzadelerin sünnet düğünü hazırlıkları ve At Meydanı'nda yapılan düğün törenine oldukça geniş yer verilmiş, bu arada Rüstem Paşa'nın Kanûnî'ye damat olması ve düğünü de anlatılmıştır. Eserin girişindeki madalyonda '*bi-resm-i hizânetihi'* ifadesiyle III. Murad'ın kütüphanesi için hazırlandığı yazılıdır. Kanûnî devrinin ele alındığı eserde özellikle Sigetvar seferi sırasında yaşlı padişahın at üstünde giderken Sokollu Mehmed Paşa'nın ona destek olduğunu gösteren minyatür sonraki yıllarda Sokollu'nun izleyeceği politikalar için de bir örnektir. Paşa'nın 'altın çağ'ı temsil eden son veziri olmasını adeta sonraki padişahlara göstermesi bu minyatürü daha anlamlı kılmaktadır.

Hünernâme'nin yazımı sultanın hususi mektuplarında da zikredilmektedir. Kendisine sunulan eseri beğenen sultan, şeyhine yazdığı bir mektupta "Ve benüm rûhum, *Hünernâme-i Âl-i 'Osmân* dirler bir kitâb getürdiler. Hak subhânehu ve te'âlâ gerek bâtında gerek zâhirde hep anlara virmiş" (*Kitâbü'l-Menâmât* 2014: 325). Mektupta *anlara* diye zikrettiği dedesi Kanûnî'dir. Sokollu Mehmed Paşa'nın *Hünernâme*'nin hazırlanmasındaki birincil rolü eserin yazıldıktan sonra sultana sunulduğunu göstermektedir. Sultanın "*Hünernâme-i Âl-i 'Osmân* dirler bir kitâb getürdiler" ifadesi de III. Murad'ın *Hünernâme*'nin yazımından ziyade tasvirlenmesinde hâmi olduğunu anlaşılmaktadır.

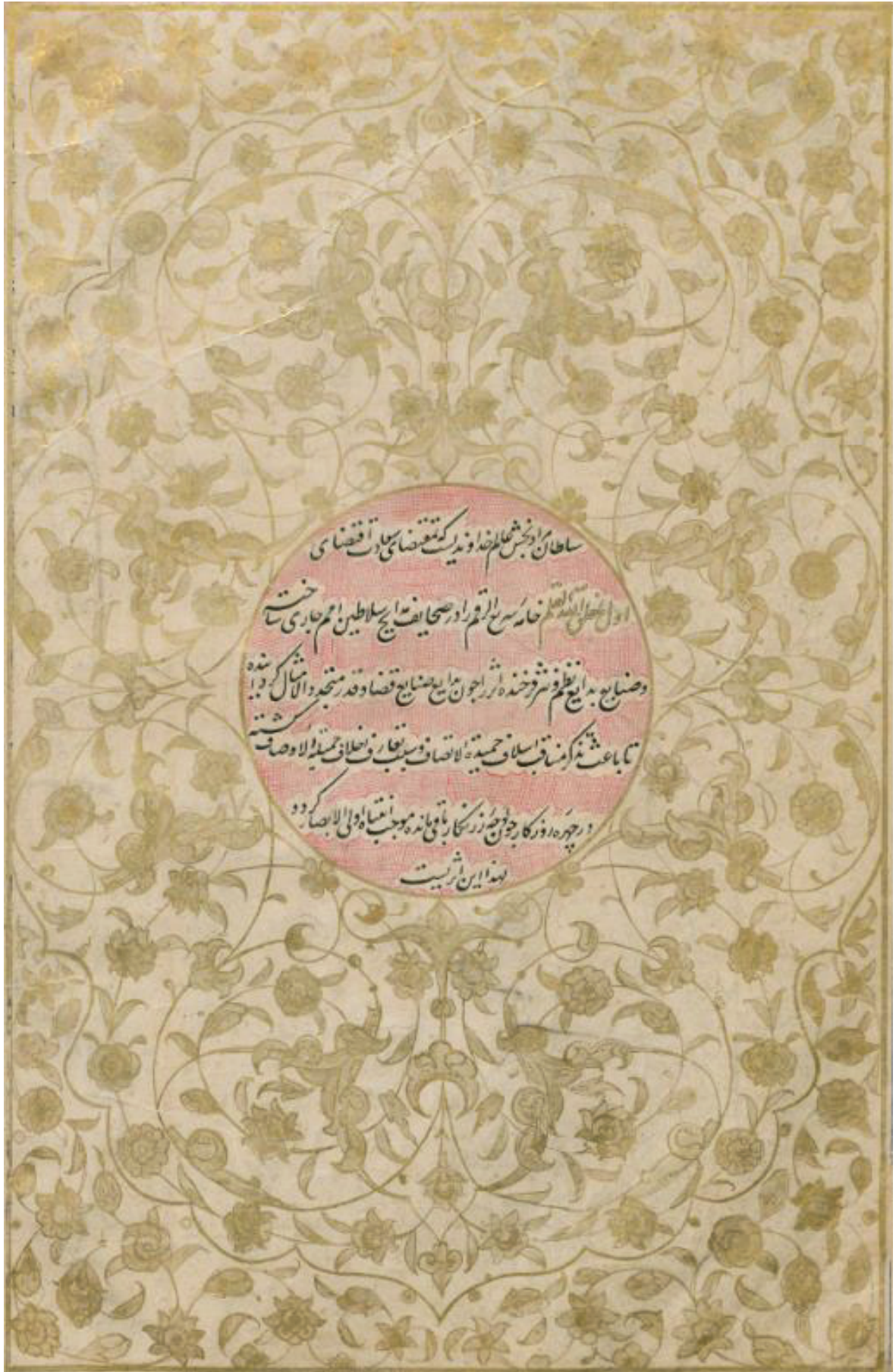
برسم خزانة عليه سلطان سلاطين نامدار وشهنشاه خوقاين كامكار فاتح ممالك الشرق والغرب
كاسر اعناق الاكاسرة بالحرب والضرب ظلّ الله في الارضين خدام الحرمين الشريفين المجاهد لوجه الله الملك
المستعان السلطان ابن السلطان ابن السلطان مراد خان صاحب قران ايده الله وادامه

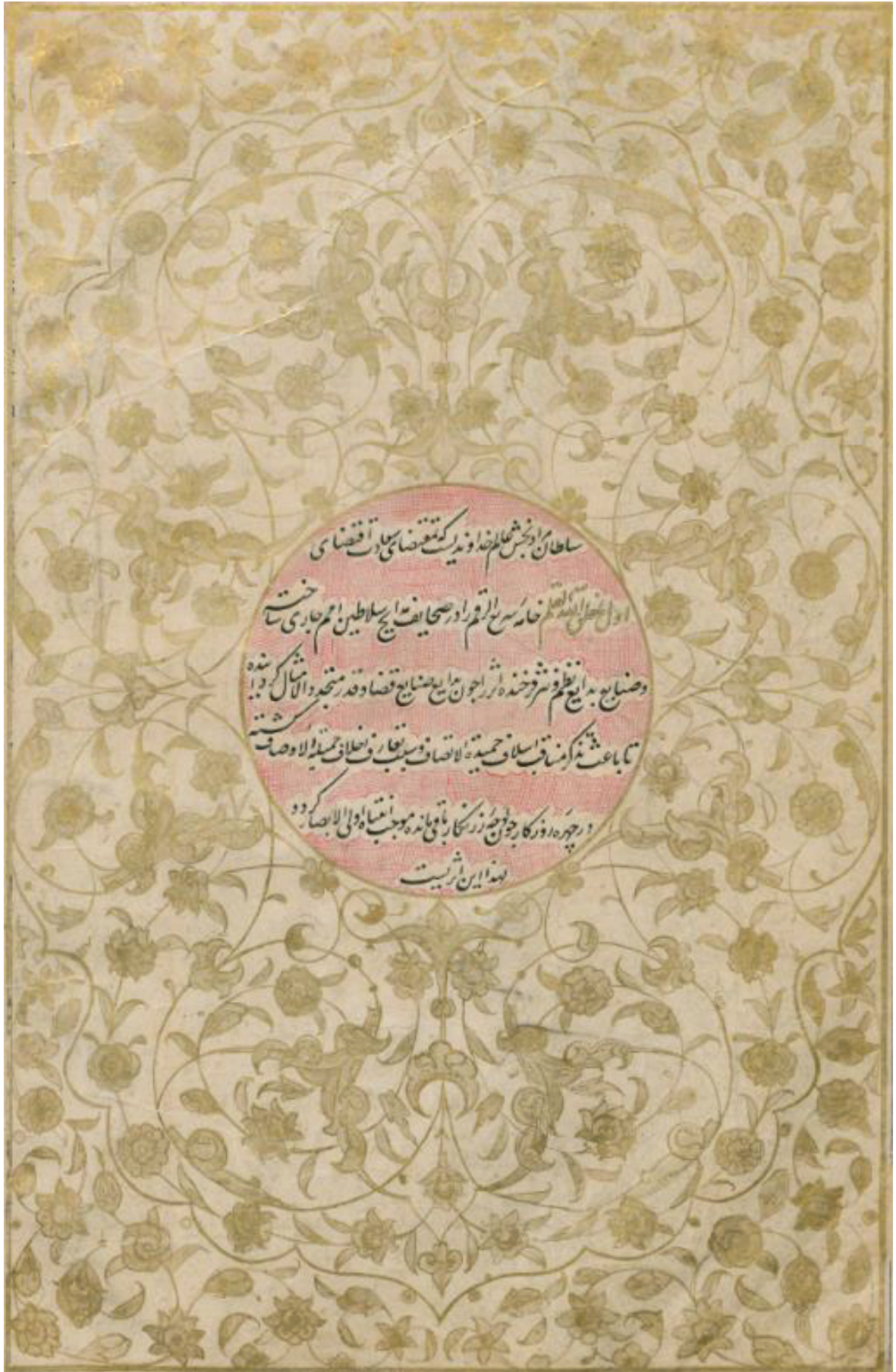
[Bu eser, isim sahibi sultanların sultanı, ikbal sahibi hakanların şahı, doğudaki ve batıdaki memleketlerin fatihi, savaş ile kısıraların boynunu kıran, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetkârı, Müste'ân olan Allah için cihad eden, sultan oğlu sultan oğlu sultan, sahipkıran Sultan Murad Han'ın yüce kütüphanesi için yazılmıştır. Allah onu desteklesin ve saltanatını daim kılsın.]

5. *Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis'in Birinci Cildi (989/1581)*

982-1001/1574-1592 yılları arasındaki Sultan III. Murad devrine ait olayların yer aldığı eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt 989/1581 yılında tamamlanmıştır ve elli sekiz minyatür ihtiva etmektedir. Minyatürler 1574-1581 yılları arasında III. Murad'ın tahta çıkması ve devamındaki olayları anlatır. Tasvirler arasında özellikle Safevî elçilerinin cülus tebriki için getirdiği kitapların gösterimi dikkat çekicidir. İlk cilt İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., FY. 1404'de kayıtlıdır (Bağcı vd. 2006: 124-128). Arşiv kayıtlarına göre eseri hazırlayan sanatçı sayısı yirmi iki kişidir. Nüshanın ketebesinde Alaaddin Hüseyin-i Şirâzî tarafından temize çekildiği kayıtlıdır. Şirâzî'nin yardımcıları Seyyid Kâsım, Kâtip Haydar, Şemseddin Mehmed, Cafer Abdullah ebna-yı sipahiyandan ehl-i hıref kâtibi, cıracak Mustafa Ferhad'tır (Kazan 2010: 120).

Seyyid Lokman *Şehinşâhnâme*'nin I. cildini 18 Şevval 989/17 Kasım 1581'de tamamlamış II. cilde başlamak için 5000 akçe terakki almıştır (Kazan 2010: 130). İlk cilt III. Murad'ın Manisa'dan İstanbul'a gelip tahta geçmesiyle başlar ve 1581 yılına kadar geçen olayları anlatır. Bu cildin dönemindeki diğer eserlerden farkı imparatorluk içinde değişen dengeleri en iyi yansıtan eser olmasıdır. *Sultân-ı mane'î* olan Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesi ve saray halkı olan harem ağalarının yükselişinin görselleşmiş hâli olan ciltte özellikle Dârüssaâde ağası Habeşî Mehmed Ağa merkezli anlatım hâkimdir.

سلطان مراد بخش عالم خداوندیست که مقتضای سعادت اقتضای «اول ما خلق الله القلم» خامه سریع الرقم را در صحایف مدایح سلاطین امم جاری ساخت و صنایع بدایع نظم و نثر فرخنده اثر را جون بدایع صنایع قضا و قدر متجددالامثال کرد اینده تا باعث تذکر مناقب اسلاف حمیده الاتصاف و سبب تعارف اخلاف حمیث الوصاف کشته در چهره روزکار جون لوحه زرنکار باقی مانده موجب انتباه اولی الابصار گردد و لهذا این اثریست

برسم خزانه سلطان سلاطین زمان خاقان خواقین دوران شهنشاه ممالک دین قهرمان الماء والطين فاتح بلاد العرب والعجم ضابط اراضی الترك والديلم ظلّ الله فی الرضین خادم الحرمین الشریفین مظهر موارد الامن والامان مظهر شواهد «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» السلطان ابن السلطان والخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان السلطان مراد خان ابن السلطان سلیم خان ابن السلطان سلیمان خان المجاهد فی سبیل الله خلدت ایام خلافته واعوام سلطنته الی آخر الدهور والازمان

[Allah'ın âleme bir hediyesi olan Sultan Murad, "Allah ilk önce kalemi yarattı" hadis-i şerifinin delalet ettiği mutluluğunun göstergesidir. Milletlerin sultanlarının övgüleri hakkında olan bu sayfalar hızlıca yazıya geçirildi. Nazım ve nesirdeki bedii sanatlarla yazılmış bu kutlu eser, kaza ve kaderin yaratılıştaki güzelliklerin bir benzerini yaratması gibidir. Böylece geçmişlerin güzel vasıflarını aktaran menakıpları hatırlatsın ve gelecektekilerin güzel vasıflarını bilmesine vasıta olsun. Zamanın karşısında altın işlemeli levha baki kalır, bu da akıl sahibi kişilere bir ikazdır. Bundan dolayı bu eser, zamanın sultanlarının sultanı, devrin hakanlarının hakanı, Müslüman memleketlerinin şahı, denizlerin ve karaların kahramanı, Arap ve Acem beldelerinin fatihi, Türk ve Deylem topraklarını zapteden, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetkârı, emniyet ve selametın kaynağını gösteren, "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder" âyetinin şahitliğinin göstergesi, Allah yolunun mücahidi, sultan oğlu sultan oğlu sultan, hakan oğlu hakan oğlu hakan Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han'ın kütüphanesi için yazıldı. Allah onun hilafeti ve saltanatının ömrünü sonsuza dek daim kılsın.]

İkinci Cilt (1001/1592)

Şehinşâhnâme'nin ikinci cildi Safer 1001 /Kasım 1592 sonunda tamamlanan *Şehinşâhnâme* Mirza Ali bin Hvacem Kulu tarafından istinsah edilmiştir. Bu cilt ilkinde olduğu gibi tek varakta dört sütunlu cetvel üzerine yazılmıştır. TSMK B. 200 numarada bulunan II. ciltte doksan beş minyatür bulunmaktadır. *Şehinşâhnâme* ciltlerine bakılarak III. Murad devrinde şehnâmeler içindeki resimlerin en az metin kadar önemli olduğu tasvirlerde gösterilen özenden anlaşılmaktadır. (WOODHEAD 2010). Bu ciltte, Koca Sinan Paşa'nın İran seferi, Ferhad Paşa'nın Revan seferi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran'daki mücadelesi ve veziriazamlığı ve Şehzade Mehmed (sonrasında Sultan III. Mehmed)'in sünnet düğünü anlatılmaktadır (Atasoy 1973: 366-370). Şehzade Mehmed için hazırlanan şenlik, eserde 32b-87b sayfaları arasında bulunmaktadır.

Eserde yer alan minyatürlerde üst tarafındaki ve metin cetveli dışındaki kısımlar kırmızı mürekkeple Türkçe yazılmış, metin cetvelinin içinde ve minyatürler arasına yazılmış kısımlar ise Farsçadır. Eserin özelliklerinden biri, meşhur şenliğe dair tasvirleri ve günlük programı içermesidir. II. cilt 1597'de III. Mehmed'e sunulduğu (Aksu 1979-80: 1-22) için madalyon kısmında III. Murad'dan "cennet mekân" diye bahsedilmiştir. Madalyonunun ikinci kısmında Rumeli kazaskeri merhum Mehmed Efendi'nin oğlu Ebulfazl Mahmud'un temellük kaydı bulunmaktadır. *Şehinşâhnâme*'nin her iki cildi üzerine de herhangi bir çalışma yapılmamış ve Türkçeye tercüme edilmemiştir.

جون قبل از این نظم و تحریر جلد دوم از شهنشاہنامہء خداوندکار جنت مکان سلطان مراد خان بن سلطان سلیم خان بن سلطان سلیمان خان طاب ثراہ بانجام رسیدہ بود از کثرت تصویر مگر باش؟ متاخر مانده و در این

اثنا که سمت اختتام پذیرفت در ابراز سرعت و شتاب نموده مقدور مقدور بندهء خاکسار بامید مقبولیت اعتذار
مبذول و مصروف کشت

[Bu manzumeden önce Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu cennet-mekan Hüdavendigâr Sultan Murad Han'ın (kabri iyi ve temiz olsun) *Şehinşâhnâme*'sinin ikinci cildinin yazımı bitmişti ve geriye tasvir edilmesi kalmıştı. Bitmesine yakın bir zamanda kalem olabildiğince sürat bulmuş ve bu fakirin özrünün kabul edilmesi ümidiyle mesuliyetine verilmiştir.]

6. *Metâli'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde (990/1582)*

Mehmed Suûdî (ö. 999/1591) tarafından III. Murad'ın emriyle sultanın kızları Ayşe ve Fatıma Sultan için tercüme edilen falname, rüya tabiri, ilm-i firâset ve acayıbü'l-mahlûkât türünde değerlendirebilecek eserin bilinen iki nüshası bulunmaktadır.¹⁶ Aslında eserin içeriğindeki bu çeşitlilik hâmi olarak III. Murad'ın ilgilendiği konuları barındırmaktadır. *Metâli'ü's-Sa'âde*'nin tasvirleri Osmanlı kültürüne adapte edilmiş ve sarıklar Osmanlılarinkine benzer şekilde yapılmıştır. Suûdî eserinin sultanın emri doğrultusunda hatta sultanın bizzat verdiği "musavver ve müşekkel" bir kitabın Arapçadan Türkçeye tercümesi olduğunu söyler (7a), fakat hangi eseri tercüme ettiğini söylemez. Eserin bölüm başlıklarının neredeyse tamamında kaynak olarak Ebû Ma'ser Ca'fer bin Muhammed bin Ömer el-Belhî (ö. 272/886)'in ismi geçmekle beraber onun da hangi eserinin kullanıldığı belirtilmez. Muhtemelen tercüme edilen eser *Metâli'ü's-Sa'âde* ile benzer içeriğe sahip *Kitâbü'l-Mevâlîdi's-sağîr*'dir. *Osmanlı Resim Sanatı*'nda Ebû Ma'ser'in *Kitâbü'l-Bülhân* isimli eserine çeşitli eklemeler yapılarak tercüme edildiği söylene de (Bağcı vd. 2006: 190), Ebû Ma'ser'in bu isimde bir eseri yoktur. *Metâli'ü's-Sa'âde*'nin hem transkripsiyonlu metnini hem de günümüz Türkçesi ile çevirisini yayınlayan Çulha ise ne yazık ki bu konuda bir şey söylememektedir

¹⁶ Fransa, Paris, Bibliotheque Nationale Sup. TurC. 242; Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi 1914 (New York Morgan Ktp. M. 788 nüshanın mikrofilmli).

(Çulha 2021).¹⁷ *Metâli'ü's-Sa'âde'*deki tasvirlerin kaynağı olan *Kitâbü'l-Bülhân* ise Abdü'l-Hasan el-İsfahânî'ye aittir.¹⁸ Bu bilgiler ışığında *Metâli'ü's-Sa'âde'*de yer alan bilgilere, Ebû Ma'ser'in başta astronomi ve burçlar olmak üzere bunların insanlar üzerinde olan tesirlerini anlatan doğumlar, erkekler ve kadınlara dair bahislerin yer aldığı *Kitâbü'l-Mevâlîdi's-sağîr* isimli eseri kaynak iken; görsellere kaynak ise Abdü'l-Hasan el-İsfahânî'nin Ebû Ma'ser'in eserinden derleyip tasvirleştirdiği *Kitâbü'l-Bülhân*'dır (Carboni 2003: 22-34). Mehmed Suûdî'nin sultan tarafından verilen 'musavver ve müşekkel' diye bahsettiği *Kitâbü'l-Bülhân* muhtemelen III. Murad'ın kütüphanesinde yer almaktaydı.

Suûdî Efendi, eserin Paris nüshasına düşmüş olduğu manzum tarihte kitabını Sahn'da elli akçelik görevde iken sultanın emri doğrultusunda yazdığını ve bu eser dışında başka eserler de yazdırıldığını söylemektedir. Sultan III. Murad'ın kütüphanesinde kitapları incelerken resmedilmiş tasvirin yanı sıra eserde falname türünde birçok minyatür bulunmaktadır. Eserin bitiş tarihi olarak Suûdî Efendi manzum iki tarih yazmıştır. New York nüshasında ilk tarih varken ikinci tarih yoktur.

Bihamdi'llâh ki bu zîbâ musannef
 Karîn oldı tamâma buldı pâyân
 ...
 Anun-çündür ki târîhin Suûdî
 Didi herkes **kitâb-ı şâh-ı devrân** (990/1582)

Diğer tarih;

'Âlem-i mülke kadem basdum çün oldum 'aklla yâr
 Etmedüm tazyî'-i evkât eyledüm tahsîli hû
 ...
 Hazret-i şâh-ı cihânun irdi sem'-i pâkine
 Bu hakîr-i muhlisün ahvâl u evsâfı kamu
 Zât-ı pür-eltâfını yavuz nazardan saklasun
 Hak 'adû olsun ana kim ola ol şâha 'adû

¹⁷ *Târîh-i Hind-i Garbî*'nin günümüz Türkçesine aktarımında yaşadığı talihsizliği ne yazık ki *Metâli'ü's-Sa'âde* de yaşamıştır. Tülay Çulha tarafından neşredilen eserin madalyon kısmından başlamak üzere birçok Arapça kelime ve terkiplerde hatalar göze çarpmaktadır. Söz konusu hatalar *Târîh-i Hind-i Garbî* gibi bu eserin de tekrar yayınlanmasını elzem kılmaktadır. bk. (Çulha 2021).

¹⁸ *Kitab al-bulhan*, Bodleian Library, University of Oxford, MS. Bodl. Or. 133.

Tab'-i pâkinden kopardı bendesine iltifât
 Tâ ezel 'âdet-dürür kim mâ'il olur hâke sû
 Emr-i 'âlî-şân ile bir niçe te'lîf eyledüm
 Her biri ma'nîde oldı bir nigâr-ı hûb-rû
 Cümleden biri de bu mecmû'adur fermânla
 Eyledüm tahrîr u tertîbinde dikkat mû-be-mû
 Çün bu üslûb üzre itmâmın Suûdî gördiler
 Didiler târîhini **yetmiş iki 'ilm oldı bu 990/1582**¹⁹

Filori Defteri'nde bu eserin yazılmasına karşılık yapılan ihsana dair bir kayıt yer almaktadır. 15 Recep 992/23 Temmuz 1584'te yılında Emîr Hasan oğullarından olan iki müderrisin tercüme ettiği birkaç kitap için her birine iki yüz filori ve mükemmel birer kaftan verildiği kayıtlıdır. Burada Emîr Hasan'ın iki oğlu diye bahsedilen iki müderris Mehmed Suûdî Efendi ile kardeşi Cenâbî Mustafa Efendi'dir. Suûdî Efendi'nin kastedilen eseri 990/1582 yılında tercüme ettiği *Metâli'ü's-Sa'âde* ve *Yenâbi'ü's-Siyâde*'dir.²⁰ Bu ödemeler Gazanfer Ağa aracılığıyla yapılmıştır (Yiğit 2018: 457). Bu kayıttan her iki eserin aynı zamanda yazılıp tasvirlendiği ve bu işlemin iki yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. *Metâli'ü's-Sa'âde*'nin her iki nüshasında da hanım sultanlar için farklı şekilde tertip edilmiş madalyonlar bulunmaktadır. Fatıma Sultan için hazırlanan nüshada iki, Ayşe Sultan nüshasında bir tarih manzumesi vardır. Eser bu hâliyle şimdilik XVI. yüzyılın sonunda hanım sultanların kütüphanesi için yazılmış madalyonlu tek eserdir. Hem *Metâli'ü's-Sa'âde* hem de *Cevâhirü'l-Garâ'ib*'in yazılış tarihi göz önüne alındığında bu eserler, muhtemelen 990/1582'de Osmanlı tarihinin en büyük şenliği olan Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) sünnet şenliği için hazırlanmıştır.

¹⁹ Fransa, Paris, Bibliotheque Nationale Sup. TurC. 242, 140b-141a.

²⁰ "Mâh-ı mezbûrun fî 15 Emîr Hasan oğulları ki iki müderris kimesnelerdir birkaç pâre kitâb tercüme eylediklerinde mukâbelesinde ikişer yüz filori ile birer zehlî mükemmel kaftân ihsân olunmağın be-ma'rifet-i Hüdâvendigâr hazretleri Hazîne Yazıcısı yedinden Hâne-i Hâssa'da Sarây Ağası Ahmed Ağa'nın birâderi olan Mehmed Halife'ye ve yed-i mezbûrdan Bâbü'ssa'âdet Gazanfer Ağa'ya ve mezkûrun yedinden dahi kendülerine teslim. el-Vâkî' sene 992"

برسم خزانه صاحبة السعادة والاقبال مالكت اعزوالاجلال درّه تاج شاهى غزه جبهه
 پادشاهی نوباوه باغ عزت ورفعت ثمره شجره خلافت نهال کلزار سلطنت سروبوستان ایالت زینت
 خاندان آل عثمانی زیور دود مان جهانبانی ملکه معظمه مخدومه مفخمه نسل پاکیزه آل عثمان
 حضرت فاطمه سلطان خلد الله دولتها وابد عزتها وسعادتها الى يوم القيام بحرمه النبى عليه
 الصلوات والسلام آمین یا رب العالمین . بیت
 بخت بادت همنشین وسعد بادت هم قرین
 عمر بادت بر دوام وعز و دولت همچنین

[Bu eser, ikbal ve mutluluk sahibesi, yücelik ve celal mâlikesi, padişah tacındaki inci, padişahın alnındaki parlaklık, izzet ve rif'atlık bağının taze yeşilliği, hilafet ağacının meyvesi, saltanat bahçesinin fidanı, ülkenin bostanındaki selvi ağacı, Osmanlı hanedanının ziyneti, dünyayı himaye eden ailenin süsü, Osmanlı ailesinin temiz neslinin değerli ve yüce melikesi Fatıma Sultan hazretlerinin kütüphanesi için hazırlanmıştır. Hz. Peygamber'in hürmeti için Allah onun devletini, izzetini ve saadetini kıyamet gününe kadar ebedi kılsın.

Baht arkadaşın, saadet yakın dostun olsun.

Ömrün izzet ve devletle daim olsun.]

Fatıma Sultan nüshasının muhtemelen kopyası olan New York nüshasında ise Ayşe Sultan'ın ismi geçmektedir. Bu nüshada eserin ismi madalyon kısmında Metâli'ü's-Sa'âde ve Menâbi'ü's-Siyâde diye yazılmıştır.²¹

²¹ Newyork nüshasının orijinaline ulaşamadığı için Süleymaniye Ktp.'deki mikrofilm görüntüsü kullanıldı.

برسم خزانه صاحبة العزّ والاقبال ومالكة الشرف والاجلال ملكة معظمة نيكوکار
ومخدره حریم سلطنت سعادت استار نخل بوستان سلطنت وکل کلزار دولت عزّت درّ کرانمایه تاج
جلالت وکوهر تابناک عقد سعادت کزیده نسل عثمان حضرت عایشه سلطان. بیت

ترا بادا بفضل الایزالی

سعادت یاور واقبال عالی

برفعت برترا از مهر وماهی

بعصمت درپناه ذوالجلالی

آمین

[Bu eser, ikbal, yücelik, izzet, şeref ve güzel iş sahibi yüce melike, saltanat hareminin iffet âbidesi, hükümdarlık bahçesinin fidanını örten, devlet ve izzet bahçesinin gülü, yücelik tacının pahalı incisi, mutluluk gerdanın parlak cevheri, Osmanlı ailesinin güzidesi Ayşe Sultan hazretlerinin kütüphanesi içindir.

Beyit:

Ezeli olan Allah'ın lütfuyla ol.

Saadet yardımcın, ikbalin yüce olsun.

Yüceliğin güneş ve aydan daha yüksek olsun.

Celal sahibi Allah senin iffetini korusun. *Âmin.*]

7. *Târîh-i Hind-i Garbî (Hadîs-i Nev) (991/1583-4)*

Mehmed Suûdî Efendi tarafından 991/1583-4'te kaleme alınan ve Osmanlı'nın Amerika kıtasına dair ilk Türkçe coğrafya eseri kabul edilen *Târîh-i Hind-i Garbî (Hadîs-i Nev)* üç bölümden oluşmaktadır (İzgi 2003: 526-527).²² Goodrich, esere kaynaklık eden yabancı me hazları sıralarken

²² Eser, Latin harflerine Süleyman Lokmacı ve Rukiye Özdemir tarafından aktarılmıştır, fakat günümüz Türkçesine aktarımında yapılan hatalar metni anlaşılabilir hâle getirmektedir. Ayrıca çalışmada eserin padişah nüshasından da hiç bahsedilmemiştir. Ayrıntılar için bk. (Mehmed Suûdî Efendi 2020).

telif mi tercüme mi konusunda soru işareti olduğunu belirtmiştir (Goodrich 1985: 667-69). Eserin müellifi aynı zamanda III. Murad devri meşhur tarihçilerinden Cenâbî Mustafa Efendi'nin kardeşidir. Eser, Osmanlıların XVI. sonuna doğru başka coğrafyalara ilgisini gösteren önemli bir dönüm noktasıdır. III. Murad devrinde Asya, Amerika ve Fransa tarihlerine, coğrafyasına dair bilgilerin yer aldığı kitapların telif ve tercümesi dikkate değer bir durumdur (Gruzinski 2019). Bu eser sonraki asırlarda Osmanlılar için bir rehber niteliğinde olmuş ve Müteferrika matbaasında basılan kitaplar arasında yer almıştır. *Târîh-i Hind-i Garbî*'yi XVII. yüzyılda Ahîzâde Ali Çelebi Farsçaya *Tercüme-i Yengi Dünyâ* ismiyle tercüme etmiştir.²³ Eserin bilinen on üç nüshası bulunmaktadır²⁴ ve her nüshada neredeyse farklı isimlerle kaydedilmiştir. *Târîh-i Hind-i Garbî*, *Târîh-i Hind el-Garbî El-Müsemmâ Bi-Hadîs-i Nev*, *Târîh-i Yeni Dünyâ*, *Târîh-i Yeni Dünya El-Müsemmâ Bi-Hadîs-i Nev*, *Hadîs-i Nev*, *Kitâb-ı İklîm-i Cedîd*, *Beyân-ı Ahvâl-i Âlem-i Cedîd*, *Kutr-i Nev* eserin bilinen isimleridir. Bu nüshalar içerisinde en erken tarihli olan Beyazıt Genel Kitaplığı 4969 numarada yer alan ve 991/1583-4'te Mehmed bin Mustafa tarafından istinsah edilmiş nüshadır. Sultan Abdülmecid'in vakıf kaydının bulunduğu Beyazıt nüshası ayrıca III. Murad'ın emri doğrultusunda (141b) onun kütüphanesi için hazırlanmış varakları çiçek motifleriyle süslenmiş ve madalyonlu tek nüshadır.

Beyazıt nüshasında yarım ve tam dünya haritasının yanı sıra iki insan, üç hayvan figürünün yer aldığı beş tane daha tasvir bulunmaktadır. *Târîh-i Hind-i Garbî*'nin TSMK R. 1488 bulunan nüsha bir komisyon tarafından Latin harflerine aktarılarak günümüz Türkçesi ve İngilizce tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır (*Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev* 1999).

²³ *Tercüme-i Yengi Dünyâ*, Dublin Chester Beatty Library, T 560.

²⁴ Beyazıt Genel Kitaplığı 4969; TSMK R. 1488; TSMK R. 1644; Newberry Library Edward E. Ayer Collection (VAULT Ayer MS 612); Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye 3007; Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye 3008; Bibliotheque Nationale de France Turc No. 521; Milli Ktp. Adnan Ötügen İl Halk Ktp. (06 Hk 1282); Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3715/3; JKn (The Library of the American Oriental Society) / N22.

برسم خزانة السلطان الاعظم وخاقان اكرم خسرو كشور سليمانى واسكندر سد امن وامانى ملك

معظم مالك ممالك عرب وعجم پادشاه روم وسلطان سلاطين قروم معز الحق والدين غياث الاسلام

والمسلمين حضرت سلطان مراد بن سلطان سليم خان ابد الله تعالى

[Bu eser, yüce sultan, cömert hakan, Hz. Süleyman ülkesinin padişahı, emniyet ve selamet seddinin İskender'i, Arap ve Acem diyarının azametli meliki, Rum'un padişahı, büyük sultanların sultanı, Hak ve dine izzet veren, İslam ve Müslümanların yardımcısı, Sultan Selim Han oğlu Hazreti Sultan Murad'ın kütüphanesi içindir. Allah daim onu kılsın.]

8. *Cevâhirü'l-Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l-'Acâ'ib* (990/1582)

Mehmed Suûdî Efendi'nin kardeşi olan ve şiirlerinde de Cenâbî mahlasını kullanan Cenâbî Mustafa Efendi (ö. 999/1590) daha çok III. Murad adına telif ettiği dünya tarihi olan *el-'Aylemü'z-zâhir*'in müellifi olarak tanınmaktadır. Cenâbî'nin bugüne dek üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış ve Padişahın emri doğrultusunda tercüme edilen *Cevâhirü'l-Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l-'Acâ'ib*'in dört nüshası bulunmaktadır. Sultan III. Murad'ın kütüphanesi için sipariş edilmiş on bir minyatürlü ve muhtemelen Nakkaş Osman tarafından nakşedilen nüsha ise Los Angeles County Museum of Art (LACMA)'tadır.²⁵ Eserin on bir tasvirinden üçünün de yer aldığı yedi varağı daha sonra Harvard Sanat Müzesinde sergilenmeye başlamıştır. Bu nedenle LACMA nüshasında yedi varak eksiktir.

Cenâbî *Cevâhirü'l-Garâ'ib'e* Kâbe'nin ve Haremeyn'in faziletiyle başlamış, devamında Hz. Peygamberin şemailini ele almıştır. Hz. Peygamberin yemek yemesi, su içmesi, oturduğu, nübüvveti, kılıcı, hacamat yaptırması gibi konular tek tek ele anılırken eserin devamında başta Hz. Ali olmak üzere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ardından on iki imam anlatılmıştır. Aşere-i Mübeşşere, Kurân'ın ve bazı surelerin fazileti, Kurân'ın okunması, Mekke ve Medine şehirlerinin fazileti, âdâb kültürü, isim koyma, çeşitli zikirler, hamd-salavat-istiğfar ve davet etmenin fazileti, âhir zaman alametleri, ticaret ile ilgili bilgiler, vezirlere nasihatler, Lokman Hekim'in vasiyetnamesi, tıp ilmine dair bilgiler, ruhun tedavisi, falnâme, hayvanların faydası, ricalü'l-gayb, Bedir ashabının isimleri ve duanâme bölümü ile eser geniş bir ansiklopediyi andırmaktadır.

Eserin içerisinde yer alan minyatürlerde özellikle III. Murad'ın kütüphanesinde kitapları incelerken ve dışarıda av sırasındaki halinin tasvirleri önemlidir. Ayrıca yine Seyyid Lokman'ın *Şehinşâhnâmesi*'nin ilk

²⁵ Süleymaniye Ktp., Hamidiye, 1073; Ankara Milli Ktp., 06 Mil Yz B 690/15 (Tasvirler için on sayfa boş bırakılmış bu yüzden bu nüsha taslak nüsha olabilir); Beyazıt Devlet Ktp./ Veliyüddin Efendi 544; Los Angeles County Museum of Art (LACMA), M.85.237.24 (Eserin III. Murad'ın kütüphanesinin tasviriyle birlikte 7 varağı Harvard Sanat Müzesindedir. Harvard Art Museums/ Arthur M. Sackler Museum, The Edwin Binney, 3rd Collection, 1985.219.2.

cildinde yer alan Sultan III. Murad'ın tahta çıktıktan sonra Haremeyn'deki imar faaliyetlerin gösteren tasvir gibi *Cevâhirü'l-Garâ'ib*'de de Kâbe tasviri bulunmaktadır. Cenâbî Mustafa Efendi'nin sultanın 982/1574'te Kâbe ve civarındaki imar faaliyetleri için yazdığı Arapça manzumeler de vardır.²⁶ Cenâbî, *Cevâhirü'l-Garâ'ib*'i İbrahim Cürçânî'nin *Dürri'l-'Acâ'ib* isimli eserinden tercüme ettiğini belirtmiştir.²⁷ *Cevâhirü'l-Garâ'ib*'in 990/1582 tarihli tercümesinin muhtemelen tasvirli ve madalyonlu nüshasının hazırlanması iki yıl sürmüş ve *Filori Defteri*'nde yer alan kayıta 15 Recep 992/23 Temmuz 1584'te III. Murad'a sunulması üzerine Cenâbî Mustafa Efendi'ye iki yüz filori ve bir de kaftan verilmiştir (Yiğit 2018: 457). Bu ihsandan LACMA'daki tasvirli nüshanın 15 Recep 992/23 Temmuz 1584'ten kısa bir süre önce istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Cenâbî Mustafa Efendi, tercümesinin sonuna eserini ve III. Murad'ı öven bir manzume eklemiştir.

Olalıdan bu çarh-ı keç âbâd
Etmedi böyle hiç kes bünyâd
Ravzasında olan me'ânî hemîn
 ...
Ol şehîin devletinde buldı hitâm
Ki odur zıll-ı Kâdir ü 'Allâm
Pâdişâh-ı zemîn ü şâh-ı zamân
Şems-i çarh-ı 'adâlet ü îmân
Cûd u lutfıyla teşneler sîrâb
Gül-i ümmîd ehl-i dil şâdâb
Sâye-i 'adli mü'mine penâh
Anun-çün dinildi zıll-ı ilâh
Yâ İlahî be-hakk-ı şâh-ı rüsul
Mâh-ı ehl-i sülük hayr-ı sübul
Şevket ü 'izzetin Murâd Hân'un
Eyle her dem ziyâde ol Hânun
Bed-nazardan gül-i terîn sakla
*Ser-firâz et o süür-ı lutfunla*²⁸

²⁶ Süleymaniye Ktp., Karaçelebizade Hüsameddin Efendi, 311, 25b-26a.

²⁷ Süleymaniye Ktp. Hamidiye, 1073, 4a.

²⁸ Süleymaniye Ktp., Hamidiye, 1073, 182a-b.

برسم خزانة الملك الأعظم والسلطان الأفخم قهرمان القروم سلطان سلاطين العرب والعجم والروم حافظ البرين والبحرين خدام الحرمين الشريفين صاحب السيف والقلم ظلّ الله في العالم السلطان بن السلطان مراد خان بن سليم خان لازالت اطنا دولته مربوطة بأوتاد الخلود وما برحت قباب سلطنته شيدة بنيان السعود

[Bu eser, yüce melik, sultanlar sultanı, Arap, Acem ve Rum diyarının hükümdarlarının hükümdarı, karaların ve denizlerin koruyucusu, Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetkârı, kılıç ve kalem sahibi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, sultan oğlu sultan Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han'ın kütüphanesi için yazılmıştır. Onun devletinin ipi sonsuzluk sütununa bağlı olsun, onun sağlam saltanatının kubbeleri yüce yapılarla bir olsun.]

9. *Sîret-i Murâd-ı Cihân* (985/1577)

Gülşenî tarikatına mensup Muhyî-i Gülşenî (ö. 1017/1608'den sonra) tarafından Türkçe kaleme alınan ahlak risalesidir. Süleymaniye Ktp. Fatih 3496 numarada olan nüshası müellif hattıdır. Muhyî bu eserini daha önce yazmış fakat 985/1577'te nâzır-ı nuzzârlık (nâzırları denetleyen kişi) görevinden azledilmesi üzerine eserini görevini geri almak maksadıyla III. Murad'a sunmuştur.²⁹ Daha önce bahsedildiği üzere 'hizâne, bi-resm, li-resm' ifadeleri bazen belli bir ihsan karşılığında yazılan eserler için kullanıldığından *Sîret-i Murâd-ı Cihân* da bu kategoriye dâhil edilebilir.

Eserin ismi «سیرت مراد جهان» telif tarihi olarak düşürülmüştür ve bu da tarih olarak 974/1567 yılına tekabül etmektedir. Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinin etkisi görülen eser *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin kısmî özet tercümesidir. Ahlak ve akaid konulu eserin ahlak kısmı kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Tezhib-i ahlâk, tedbir-i menâzil ve siyaset-i müdün (şehirlerin yönetilmesi) ana başlıklarının ardından hatime (son) yer almaktadır. Bu ana başlıklar altındaki alt başlıklar şöyledir: Halkın medenileşmeye ihtiyacı; Muhabbet; Toplumun kesimleri ve şehir hayatı; Siyâset-i mülk ve âdâb-ı mülûk; Zenginlik; A'vân-ı sâlih; Âlemin sonradan yaratılması; imânın ve müminin tanımı ve vasıfları; veliler, melekler; kul hakkı, Hz. Peygamber, dört halife, ashab-ı Kirâm, diğer peygamberler; sultana medhiye; Hikmet, ilm-i evvel, ilm-i riyâzi, ilm-i tabii, hikmet-i ameli ve hikmet-i amelinin üç bölümü olan tezhib-i ahlâk, tedbir-i menâzil ve şehir yönetimi; Nefis ahlâkı; *Sîret-i hulk*, *Sîret-i lezzet*, *Sîret-i keramet*, *Sîret-i hikmet*; insan nefsinin değişkenliği, nefis, mizaçlar, ahlâkın adalet, hikmet, iffet ve şecaat olduğu; hikmet sayesinde iyinin kötünün ayrıldığını ve

²⁹ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, 1b-3b.

yedi çeşit hikmetin olduğunu; İffetin 12 türü amelin ilm ile birlikte yapılması; adalet ve âdil olmanın erdemleri; insanların ehil bir kimseye bağlanıp, nasihat almaları gerektiği; sohbet ehli kişi; iyi ile kötü; sır ehli kimsenin hâli; yaratılanlara hürmet edilmesi ve iyiyi iyi, kötüyü kötü olarak bilmenin gereği; halka şefkat ve hürmet etmek gerektiği; ihsanın fazileti ve cimriliğin kötü huy olduğu; Hakk'ı zikr ve fikr etmenin önemi; söz, kelâm; zühd ve taatten; insan ahlâkı; haset, buğz ve kin; nefs-i marziyye, nefs-i raziyye, nefs-i mutmain, nefs-i mülhime, nefs-i levvame ve nefs-i emmare hakkında bilgiler; yemeğe başlarken besmele ile başlanması ve kanaat edilmesi gerektiği; fakirlere yardım; düşmanlara ve kötülere el açmanın yanlışlığı; dünyanın faniliği konusu; geçmiş anmanın yararsızlığı; dost ile düşmanın hâli; nefsi tahkir etme; hâl ehli ve Hak ehli; laubali davranışlardan uzak durulmasının öğütlenmesi; edeble oturma hakkında; edepsiz kimselerden uzak durulması gerektiği; ihsan ve zekât konuları ve ahlâk konusunda nasihatler içermektedir (Arı 2010: 29-33).

Muhyî eserinde konuları açıklarken başta Kurân-ı Kerîm ve hadisler olmak üzere peygamber, din büyükleri, mutasavvıf ve filozofların görüşlerine de yer vermiştir. Müellifin *Ahlâk-ı Kirâm* isimli eseri *Sîret*'in muhtasar hâlidir (Öztürk 2015: 72-105).

برسم خزانة السلطان ابن السلطان ابن السلطان مولانا السلطان مراد ابن السلطان سليم خان ابن

السلطان سليمان خان ابقا الله ايام عدالته والطفاه وابرده الله مضاجع اسلافه. آمين

[Bu eser sultan oğlu sultan oğlu sultan Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han'ın kütüphanesi için hazırlanmıştır. Allah onun adaletli günlerini ve lütfunu bâki kılsın, atalarının kabirlerini serin eylesin. Âmin.]³⁰

10. Tercüme-i Kuşeyrî Risâlesi (1002/1593-4)

Kuşeyrî tarafından telif edilen bir giriş ile elli beş bölümden oluşan *er-Risâle* olarak bilinen eser, tasavvuf adabı, sûfilerin akaid ve tevhîd meseleleri üzerine kaleme alınmıştır. Eserin III. Murad'a ithaf edilmiş nüshası Süleymaniye Ktp. Hamidiye 632 numaradadır. Yazılış tarihi ve içeriği bakımından sonraki dönemlerde bir klasik sayılan eser, III. Murad'ın 22 yıl boyunca hocalığını yapan Hoca Sâdeddin Efendi (ö. 1008/1599) tarafından 1002/1593-4'te tercüme edilmiştir. Sâdeddin Efendi tercümesini bir fihrist ve elli iki bölüm üzere tertip etmiştir, fakat orijinal metindeki sened ve râviler tercümeden çıkarılmıştır. III. Murad'ın tasavvuf ile irtibatının şehzadeliliğinden itibaren başlaması ve birçok tasavvuf ehli kişiyle irtibatta olması *Kuşeyrî Risâlesi*'nin yazılma nedenlerinden biri olabilir. Sultanın Halvetî Şeyh Şücâ'yı kendine mürid olarak görmesi bile onun tasavvuf ile ne kadar irtibatta olduğunu gösterir. Bu dönemde Orta Asya'dan gelip Osmanlı topraklarına sığınan Hazîni, Yesevîlik ile ilgili *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr* (İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler) isimli eserini de sultanın teşviki üzerine kaleme aldığını söyler (Okuyucu-Kaçar 2014: 60, 244). Gelibolulu Mustafa Âlî de Nakşî şeyhi Muhammed Pârsâ'nın *Faslu'l-Hitâb* adlı eserini sultanın teşviki ile *Hilyetü'r-Ricâl* ismiyle tercüme eder (Gelibolulu Mustafa Âlî 2011). Tüm bu örnekler sultanın tasavvufa olan ilgisinin bir yansımasıdır.³¹

³⁰ Arı, madalyonu farklı okumuştur. "Sultan oğlu sultan Süleyman'ın oğlu, sultan oğlu sultan Murad'ın oğlu, Sultan oğlu sultan Süleyman'ın –Allah onun adaletli günlerini bâki kılsın ve atalarının kabirlerini serin eylesin- hazinesi için" (Arı 2010: 41).

³¹ Hoca Sâdeddin Efendi'nin tercümesinin sadeleştirilmiş hali Mehmet Günyüzlü tarafından yayınlanmıştır. Bk. (Abdülkerim Kuşeyrî 2003).

ترجمة الرسالة الشريفة القشيرية عملت برسم خزانة السلطان خليفة الرحمن السلطان مراد خان بن

السلطان سليم خان

[Kuşeyrî *Risâlesi*'nin tercümesi Allah'ın halifesi Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han'ın kütüphanesi için hazırlanmıştır.]

11. *Miftâhü'l-'Adâle (Miftâhü'l-'Adâle fî Fezâili'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn)*

Şeyh İbrahim Tennûrî'nin torunlarından olan Ebüssuûd bin Sadullah tarafından III. Murad adına kaleme alınmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Ktp. Hekim Ali Paşa 562 numaradadır. Ebüssuûd bin Sadullah aynı zamanda *Mesnevî*'nin birinci cildinin tam şerhini yapmıştır. 985/1577-78 tarihli bu şerhin ismi *Şerhü'l-Mesnevî ve'l-'Ulûmu'l-Ma'nevî*'dir (Koçoğlu 2014). *Miftâhü'l-'Adâle*'nin oldukça süslü olan tığların yer aldığı badem şeklindeki madalyonunda III. Murad için yapılan övgülerle dibacedeki övgüler neredeyse aynıdır. Müellif sultan için övgüye başlamadan önce '*li-resmi hudmeti*' ifadesini kullanır. Bu ifade eserin sultan tarafından sipariş edildiğini ya da belli bir ihsan veya mansıp için yazıldığını göstermektedir. *Miftâhü'l-'Adâle*'nin yazılış tarihine dair yazmada herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin 44b sayfasında Kızılbaşların (Safevîlerin) baskıları sebebiyle müminlerin dinî vecibelerini yerine getiremediği yazılıdır. III. Murad döneminde yapılan İran seferlerinin sebeplerinden birinin İran'da Sünnîlere karşı yapılan şiddetli muameleler ve Şirvan halkının Osmanlı'dan yardım istemesi olduğu (Kütükoğlu 1993: 29) düşünüldüğünde *Miftâhü'l-'Adâle*, seferler başlamadan muhtemelen 1578'den önce yazılmıştır.

Miftâhü'l-'Adâle iki kısımdan oluşmaktadır; birinci kısım mücahitlerin ve gazânın fazileti, ikinci kısım ise ehl-i yakîn ve din erbabının binitlerinin fazileti üzerinedir. Eserin birinci babında mücahitlerin ve gazânın fazileti kısmında gazânın en faziletli ibadet ve Hz. Peygamber'in bir âdeti olduğunu yazan müellif, bu kısmın arkasından III. Murad övgüsünün de yer aldığı uzunca 'gazâ' redifli bir kaside kaleme almıştır. Saltanatının on iki yılı İran savaşları ile geçen bir sultan için gazâ üzerine böyle bir eserin yazılmasının sebebi daha iyi anlaşılır.

Ey nûr-ı tâc-ı izz ü devlet-i şâhân gazâ

V'ey âfitâb-ı şevket-i her-âsmân gazâ

...

Ervâh-ı pâk-i cem'-i selâtîn-i sâlife

Cennetde râhat oldı eyledükçe hemân gazâ

*İskender-ictihâd ve Süleymân-ceyş
Haydar-sehâ vü Hamza-i sâhib-kırân gazâ*

*Sultân-ı tâcdâr-ı şehinşâh-ı kâmyâb
Dârâb-ı kâm-bîn Rüstem ü Nûşirevân gazâ*

*Cem-haşmet ü sehâ Hazret-i Sultân Murâd Hân
Asrunda himmetünle eyledi rûhiyân gazâ*

*Hep lütfun-ile eyledüler eshiyâ sehâ
Hep himmetünle eylediği gâziyân gazâ*

*Şâhâ hümmâ-yı evc-i sa'âdet-dürür gelüp
Düstûr-ı izzün etdi izzetle âşiyân gazâ (3a-5b)*

Manzumenin devamında, III. Murad'ın cülusundan sonra müminlerin selamet ve adalete ulaştığını ifade eden Ebüssuûd, padişahın birçok kale ve memleketi fethettiğini, küfrü ortadan kaldırdığını ve adaleti sağladığını söyleyerek onu adaletiyle Hz. Ömer'e benzetir. Arada manzum parçaların olduğu ilk babda ikinci bâba kadar hikâyet başlıkları altında gazâ ve adalete dair hikâyeler bulunmaktadır. Müellif bu anlatıların ardından genellikle III. Murad'ın adaletinden ve mücahitliğinden bahseder. Bundan dolayı ilk bab neredeyse sultanın adaleti üzerine kurgulanmıştır Her iki bölümde de anlatılan hikâyelerin çoğu İslam tarihinden özellikle Hz. Peygamber ve ashabına dairdir. Ebüssuûd bin Sadullah, ikinci bölümde ehl-i yakîn ve din erbabının binitlerini anlatırken III. Murad'ın gazâ için birçok at beslettiğini de yazar. (40b-41a). Binitler arasında ilk olarak feres (at) üzerinde duran müellif, Arap atının özelliklerinden bahsettiği bir kıt'a da yazmıştır (43b-44a). Eser üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

وسمیت هذه الرسالة بفتح العدالة الذي هو باب السعادة الابدية والسيادة السرمديّة لرسم خدمت السلطان الاعظم والخاقان الافخم مالك رقاب الامم ظلّ الله تعالى في العالم كهف الامان ناصر اهل الاسلام والايمان ناشر العدل والحسان قانع الكفر والشرك والطغیان الا وهو السلطان السلطان مراد خان سليمان سليم خان ابن السلطان سليمان خان ابد الله ظلال سعاده الى امتداد الدوران آمن يا عزيز يا رحمن

تحریر عبد الضعیف السید شیخ ابو السعود ابن السید شیخ سعد الله ابن الشيخ لطف الله ابن السید شیخ ابراهیم

القیصری الحسینی قدس سرهما

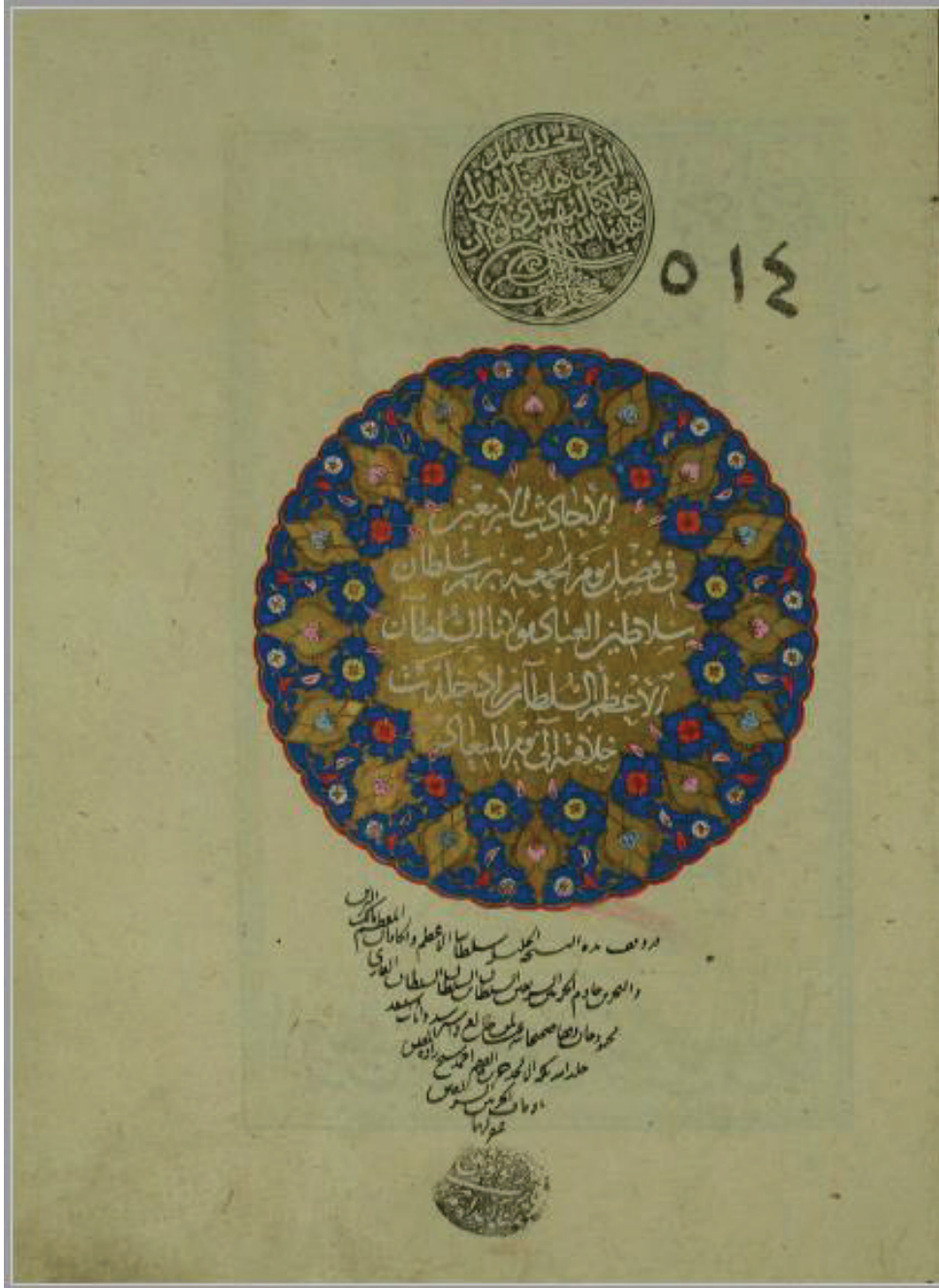
[Bu risaleyi, ebedî saadetin ve daimi egemenliğin yolu olması için *Miftâhü'l-Adâle* [Adaletin Anahtarı] olarak isimlendirdim. Bu eseri, yüce sultan, büyük hakan, halkların mâliki, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, emninliğin sığınağı, ehl-i iman ve İslam'ın yardımcısı, adalet ve iyiliğin yayıcısı, küfrün, şirkin ve bozgunculuğun kökünü kazıyan sultan oğlu sultan Sultan Süleyman oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Murad Han'ın hizmeti için yazılmıştır. Allah onun saadetinin gölgesini kıyamete dek ebedi kılsın. Âmin. Ey Aziz ve Rahman olan Allah'ım. Bu eseri Allah'ın hakir kulu Seyyid Şeyh İbrahim (Tennûrî) el-Kayserî el-Hüseynî oğlu Seyyid Şeyh Lütfullah oğlu Seyyid Şeyh Sadullah oğlu Seyyid Şeyh Ebüsuûd yazdı. Allah onların sırlarını mukaddes kılsın.]

12. *el-Ehâdîsü'l-erba'in fî-fadli yevmi'l-cümü'ati* (985/1577-1578)

Şemseddin Ahmed el-Hâtib'in 985/1577-1578'de Cuma gününün faziletleri üzerine kırk hadisin bir araya getirilerek Ramazan ayında Süleymaniye Cami'nde Cuma günü bitirdiği eserdir. Yazmanın iç kapak kısmında 'içeriden çıkmıştır' ifadesi Şemseddin Ahmed'in eserini yazdıktan sonra saraya ulaştırdığını göstermektedir. Eserde ilk önce âyet ardından hadisler verilmiş ve hadisler kısmında cumanın faziletleri aktarılmıştır. Giriş kısmında müellif; Allah'ın ehl-i ilmi mertebelerin en üstününe çıkardığına ilim erbabını Peygamberlere vâris kıldığına, onların insanları hidayet yoluna sevk ettiğine, âlimlerin sözlerine uymanın gerekliliğine, onların gerçek anlamda Allah'tan korkan kimseler olduğuna, Allah'ın âlimleri dünyada ve ahirette övdüğüne ve onlara verdiği nimetlere işaret eder. Devamında hadis ilmiyle meşgul olmanın faziletine, hadis ilminin en üstün ilim olduğuna, onunla Kur'an'ın muradının anlaşılacağına, şer'î hükümlerin ancak onunla açığa çıkacağına değinilerek namazın ne zaman, kaç rekât ve nasıl kılınacağı, farzı, sünneti, adabı vb. hususlardaki cüzî meseleleri ancak sünnet ile öğrenilebileceği ifade edilmektedir.

Şemseddin Ahmed el-Hâtib kendinden önce pek çok âlimin zühd, âdâb vb. birçok konuda kırk hadis telif ettiğini, kendisinin de namazların

en üstünün cuma günü ve gecesinde kılınan namaz olduğu ve bunun faziletlere dair kırk hadis derlediğini beyan etmektedir. Müellif eserini nasıl tertip ettiğiyle ilgili olarak bu kırk hadisi manasıyla birlikte hıfz ettikten sonra manalarını tahkik ettiğini, senedindeki ravileri araştırdığını, ravilerine itimat ettikten sonra eseri kaleme almaya başladığını ifade eder. Eserin, III. Murad'a ithaf edilmiş müellif hatlı nüshası, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 514 numaradadır. Şemseddin Ahmed el-Hâtib eserinin madalyonunda bi-resm ifadesini kullanmıştır. Bu da eserin sipariş edildiği yahut da müellif tarafından belli bir ihsan ve mansıp karşılığında yazıldığını göstermektedir.

الأحاديث الأربعة في فضل يوم الجمعة برسم سلطان سلاطين العباد مولانا السلطان الأعظم

السلطان مراد خلدت خلافته الى يوم الميعاد

[*el-Ehâdîsü'l-erba'în fî-fadli yeomi'l-cümu'ati* adlı bu eser ümmetin sultanların sultanı, efendimiz Sultan Murad Han için hazırlanmıştır. Allah onun hilafetini daim eylesin.]

13. *Resâ'il* (996/1587-1588)

Mustafa bin Abdurrahman'ın bazı risalelerini bir araya getirdiği mecmuadır. Risaleler Süleymaniye Ktp., Laleli, 139 numarada yer almaktadır. Üç risaleden oluşan 25 varaklık mecmuada ilk risalenin madalyonunda '*în resâ'il*' ifadesi dışındaki tüm ibareler diğer iki risalenin madalyonunda neredeyse aynen tekrarlanmıştır. İkinci ve üçüncü risalenin madalyonunda ayrıca telif tarihi olarak 996/1587-1588 yazılıdır.

Minhâcü's-Salâh fî Emri'n-Nehâc isimli ilk risale Enfâl suresi 61-63 âyetlerin tefsiridir. Sultana övgünün yer aldığı âyetlerin mealinden de anlaşılacağı üzere İran savaşlarının sonuna doğru barış görüşmelerinin yapıldığı zaman yazılması dikkate değerdir. Âyetlerin meali şöyledir: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki sana yetecek Allah'tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." Âyetlerde geçen ifadeler 1578'de başlayan İran Seferleri sırasında zaman zaman yapılan barış görüşmelerine ve hatta 1582 şenliğinden itibaren Safevîlerin barış konusunda Osmanlıları oyalaması ve kandırmasına göndermedir. 12 yıl süren savaş 1590'da Şah Abbas'ın yeğeni Haydar Mirza'nın rehin olarak Osmanlı topraklarına gönderilmesiyle son bulmuştur.

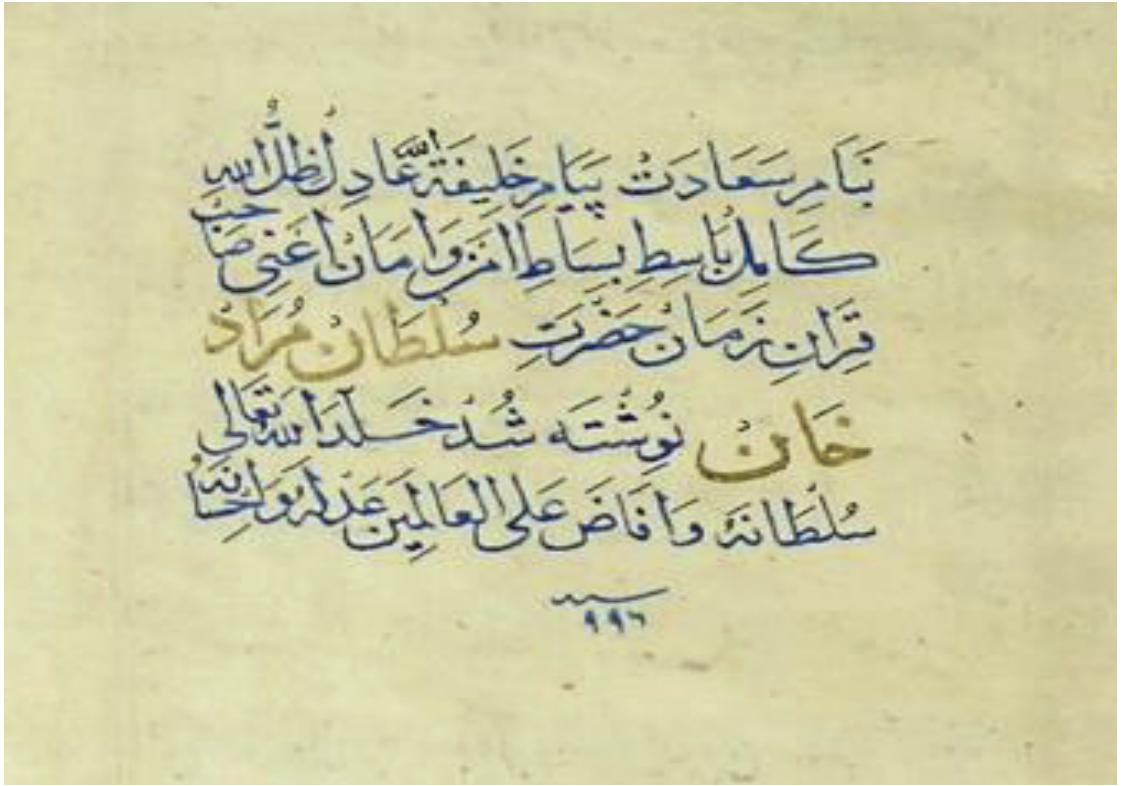
Tahkîku Nefsi'l-Emri'l-Hârici ve'z-Zihni isimli ikinci risale yine müstakil olarak sultanın övgüsüyle başlar. Risale kelâmî konulara dair bazı müşkül meseleleri ele alarak açıklamaktadır. Mustafa bin Abdurrahman, "Haberin doğruluğunun vâkıya mutâbık olması" meselesini dört başlık altında tartışmaktadır.

Üçüncü risale *Risâle fî Tahkîk Tayyi Zikri'l-Müsnedi İleyh* başlıklı olup Arap edebiyatının meşhur belagat kitabı *Miftâhü'l-Ulûm*'un kısmî şerhidir. Burada şârih özellikle müsnedü ileyh (özne) üzerinde durmuştur. *Resâ'il*'de '*hizâne, bi-resm ve li-resm*' geçmemekle birlikte madalyonda Sultan III. Murad için yazıldığı belirtilmiştir.

این رسائیل شریفه بنام خلیفته الله عادل ظلّ الله کامل باسط بساط امن و آمان اعنی حضرت صاحب
قران زمان سلطان بن السلطان السلطان مراد خان بن السلطان سلیم خان بن السلطان سلیمان خان نوشته شد
خلد الله سلطانه

[Bu değerli risaleler, âdil olan Allah'ın halifesi ve gölgesi, emniyet ve selameti yayan, zamanın sahipkiran sultanı, Sultan Süleyman oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Murad Hân için yazılmıştır. Allah onun saltanatını daim eylesin.]

بنام سعادت پیام خلیفة الله عادل ظلّ الله کامل باسط بساط امن و آمان اعنی حضرت صاحب قران
زمان سلطان بن السلطان السلطان مراد خان بن السلطان سلیم خان بن السلطان سلیمان خان نوشته شد خلد الله
سلطانه

وافاض على العالمين عدله واحسانه سنة ٩٩٦

[Bu eser âdil olan Allah'ın saadet haberlerini getiren Allah'ın halifesi ve gölgesi, emniyet ve selameti yayan, zamanın sahipkiran sultanı, Sultan Süleyman oğlu Sultan

Selim oğlu Sultan Murad Hân için yazılmıştır. Allah onun saltanatını daim eylesin. Onun adaletini ve cömertliğini âlemlere yaysın. Sene 996/1587-1588]

14. İbretnâme (995/1587)

Lâmiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) tasavvufî ahlâkî menkıbe ve hikâyelerden oluşan mensur ağırlıklı eseridir. Eser iki bölümden oluşmaktadır ve mukaddimesi avâlim-i hamse ve ricâlü'l-gayba dair bilgiler ile başlar. Ricâlü'l-gayb ile ilgili bilgiler Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Hâce Muhammed Pârsâ (ö. 822/1420), Şeyh Alâüddevle-i Simnânî (ö. 736/1336)'ye dayanmaktadır ve yine bu kişilerden örnekler verilmiştir. Aslında eserin bazı hikâyeleri *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'den alıntıdır. İlk bölüm "tayy-i zamân ve bast-ı mekân"la ilgili velilerin kerametlerinden oluşurken yine burada tasavvufî kültürden örnekler verilir. Yirmi bir hikâyenin yer aldığı bu bölümde Abdullah bin Es'ad el-Yâfiî (ö. 768/1367), Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66), İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235), Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389), İmam Ali er-Rızâ (ö. 203/819), Muhammed bin Hasan el-Askerî (ö. 260/874), Şeyh Müferrih, Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi sufilerin hayatlarından örnekler verilmiştir. İkinci bölümde ise daha ibret verici olması için merakları yüzünden başlarına çeşitli belaların geldiği insanların hikâyelerinden alıntılar vardır. Yedi hikâyenin yer aldığı bu kısımda Zenbil, Vahşi Âdem ve Zengîler, Beşîr ile Nezîr, Eflâtûn-ı İlâhî, Hammâm-ı Nühtâk, Tûtî, Mâhân ve Fitne-i Gîlân başlıkları vardır (Gürer 1988; Kut 2000: 370-371).

III. Murad'ın emriyle Hüseyin bin Hasan tarafından istinsah edilen ve tasvirleri sarayda hazırlanan nüshanın madalyonunda müstensih sultanın emri doğrultusunda yazdığını belirtmiştir. III. Murad'ın tasavvufa olan ilgisinden daha önce bahsedilmişti. Nakşî silsilesine mensup Lâmiî Çelebi'nin eserini de istinsah ettirip sarayda tasvirletmesi bu meraktan ileri gelmektedir. Rebiyülahir ayının başlarında 995/1587 senesinde istinsah edilen nüsha günümüzde Dallas Museum of Art'da yer almaktadır.³² Bu nüshada on dokuz tasvir bulunmaktadır ve bunlardan ikisi doğa çizimidir.

³² <https://collections.dma.org/artwork/5340987> (Erişim Tarihi: 16.08.2021)

كتبه اضعف عباد الله العلام الحقيير الفقير حسين بن حسن بامر السلطان ابن السلطان السلطان مراد
خان ابن السلطان سليم خان خلد الله ملكه ودولته الى يوم الميزان في اوائل الربيع الاخر المنخرط في سلك سنه
خمس تسعين وتسعميه في محمية اسكدار صانها الله الملك الغفار

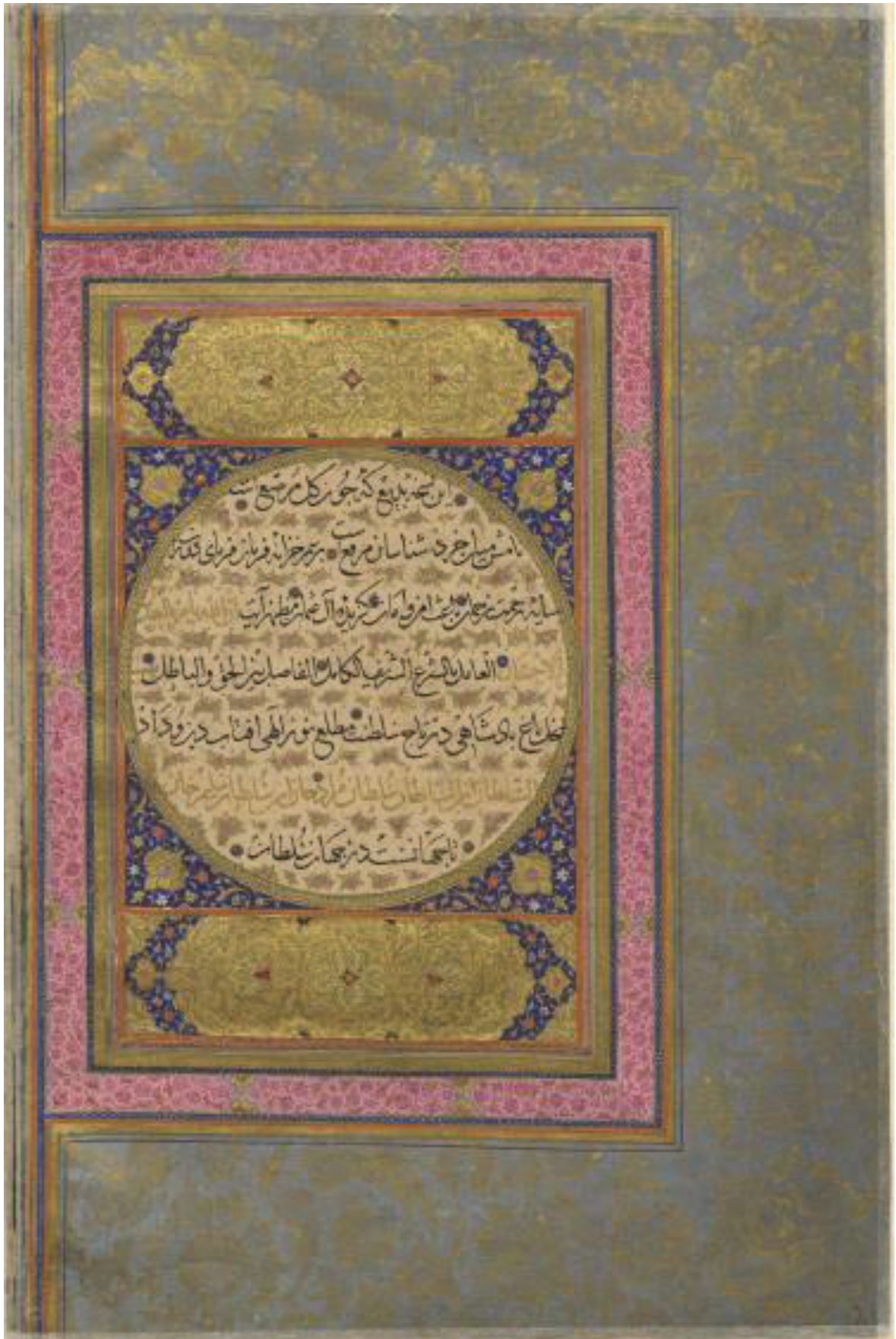
[Bu eser, âlim olan Allah'ın en zayıf, fakîr ve hakîr kulu olan Hasan oğlu Hüseyin tarafından sultan oğlu sultan Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad Han'ın emriyle yazıldı. Allah onun hükümdarlığını ve devletini mahşer gününe kadar daim eylesin. Rebiyülâhir ayının başlarında 995/1587'de Üsküdar'da ipliğe dizildi (yazıldı). Melik ve Gaffar olan Allah onu korusun.]

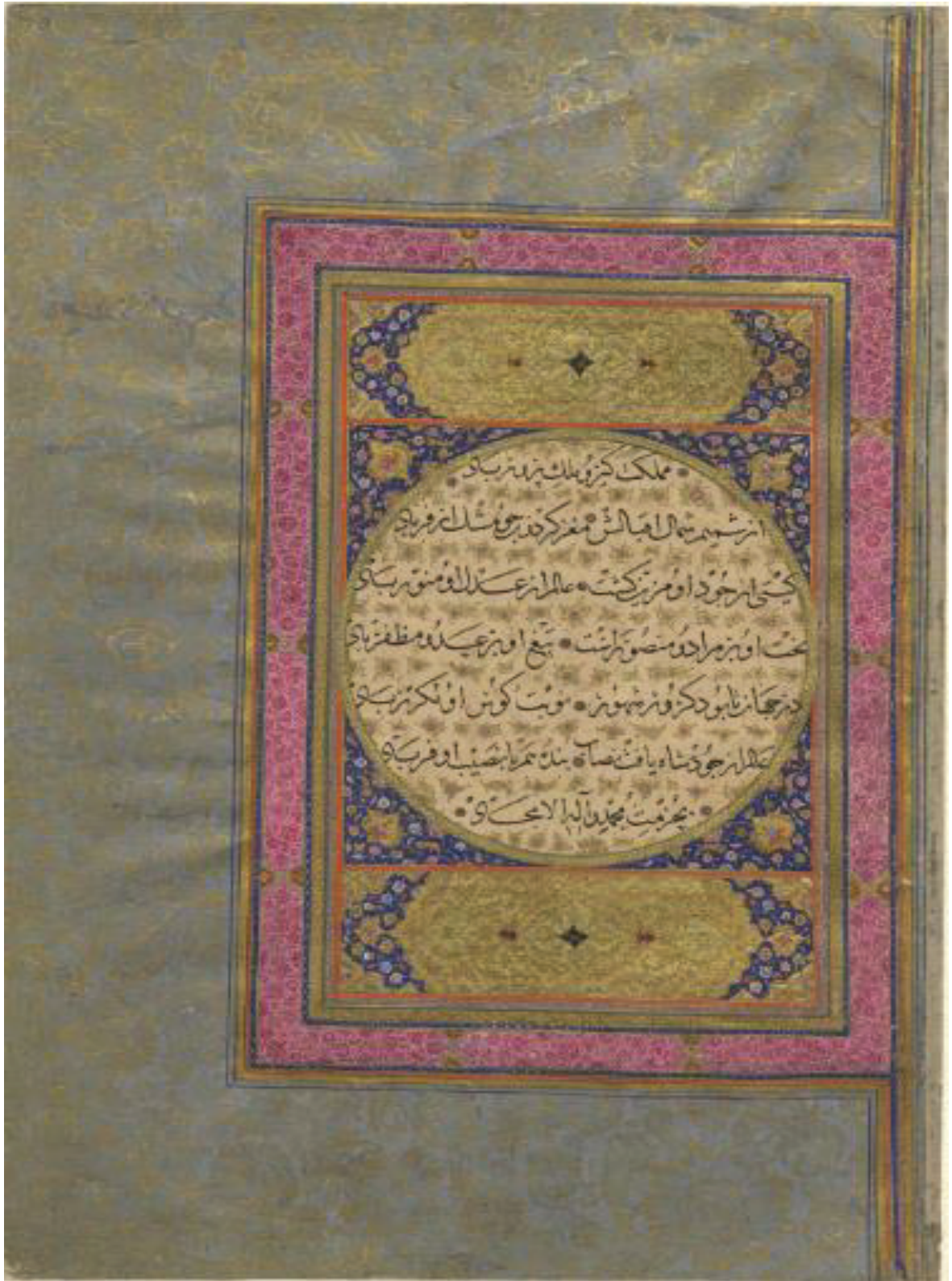
15. III. Murad Albümü (Murakka Defteri) (980/1572)

Murakka, güzel sanatlara ait farklı türdeki ürünlerin çalışmayı hazırlatan kişinin zevkine göre bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. İran'da XV. yüzyıldan itibaren ilk örnekleri görülen murakkalar hat sanatı, minyatür, şiir ve birçok güzel sanat ürünlerinin kendi aralarında irtibat olmayan sayfalardan oluşur. İnce bir sanat zevkinin ürünü olan murakkaların dibacesinde yer alan bilgi eser açısından önemlidir. Çünkü dibacede murakkayı tertip eden ve ettiren hakkında bilgiler mevcuttur. Murakka albümleri arasında meşhur olanlar şunlardır: Dost Muhammed tarafından hazırlanan en erken tarihli (950/1544-45) mukaddimeye sahip Behram Mirza Murakka'sı (TSMK H. 2154), 967/1560-61 tarihli Emir Hüseyin Bey Murakka'sı (H. 2151), 971/1564-65 tarihli Emir Gayb Bey Murakka'sı (TSMK H. 2161), Şah Tahmasb Murakka'sı (İÜK, F. 1422) XVI. yüzyılın en önemli murakkaları arasındadır (Bağcı vd., 2006: 224-242). III. Murad'ın kitaplara özellikle resimli olanlara olan merakından yukarıda bahsedilmişti. Bugün Avusturya Ulusal Ktp.'sinde bulunan (Cod. Mixt. 313) ve III. Murad albümü olarak anılan murakka defterin sultanın kütüphanesi için hazırlandığı yazılıdır (Milstein 1990: 90).

Eserin 2b ve 3a sayfalarında yer alan madalyonda Farsça eserin özeti mahiyetinde ve ne için hazırlandığına dair bilgiler mevcuttur. Cendecizâde Mehmed tarafından bir araya getirilen albüm, Haydar el-Hüseynî tarafından 980/1572 yılında İstanbul'da istinsah edilmiştir (6a). 4b sayfasında sultanın mücellidi olan Mehmed Tâhir'e ait 961/1554 tarihli bir kıt'a yer almaktadır. Bu albüm sultanın resimli kitaplarının İranî menşeli bir anlayış ile yapıldığını da göstermektedir. Albümde meşhur Timurlu ve Safevî hattatlardan Şah Mahmud Nişaburî, Sultan Ali Meşhedî ve Mir Ali'nin kıt'alarından seçmeler de bulunmaktadır (Froom 2006: 137-54; Froom 2001). Albüm 52 varaktan oluşmakta olup her varağın tezhibi birbirinden farklı olarak yapılmıştır. Albümün murakka olarak

isimlendirilmesi seçkin yazı ve tasvirlerin bir araya getirilmesinden dolayıdır. Gazel, beyit, minyatür ve hat sanatı örneklerinin yer aldığı defterde özellikle Molla Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî, Kâtibî, Şâhî, Ömer Hayyâm, Mevlânâ, İbn Yemîn, Ensârî, Hüseyinî, Sa'dî-i Şîrâzî'nin şiirlerinden seçmeler yapılmıştır. Ayrıca melek tasvirleri, eğlence meclisleri, yazı çalışmalarından örnekler ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin kitap okurken (37b) tasviri bulunmaktadır. Murakka defterinde ayrıca Hüseyin Baykara'ya ait bir gazel de vardır (32b). Muhtemelen Safevî menşeli bu murakkadan başka, İran savaşları sonunda barış için Osmanlı ülkesine gelen Haydar Mirza'nın sultana getirdiği hediyeler arasında 'murakka-i müzehheb' isimli bir murakka daha vardır (Arcak 2012: 181-182).

این نسخه بدیع که چون کل مرصع است نامش میان خرد شناسان مرقع است برسم خزانه فرمان
فرمای دوران سایه رحمت رحمان باعث امن وامان گزیده آل عثمان مظهر آیت « إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ
وَالْإِحْسَانِ » العامل بالشرع الشريف الكامل الفاصل بين الحق والباطل نخل باغ پادشاهی در تاج سلطنت مطلع
نور الهی آفتاب دین و داد السلطان ابن السلطان سلطان مراد خان ابن السلطان سلیم خان تاجهانست در جهان
سلطان مملکت گیر و ملک پرور باد آن شمیم شمال اقبالش مغز گردون چو مشک از فر باد گیتی از جود او
مزیت گشت عالم از عدل او منور باد تخت او بر مراد و منصور است تیغ او بر عد و مظفر باد در جهان تا بود
کرور شهور نوبت کوس او مکرر باد عالم از جود شاه یافت نصاب بنده هم باب نصیب او فر باد بحرمت
محمد وآله الامجاد

[Gül gibi murassa olan bu güzel nüshanın bilginlerin arasındaki ismi murakkadır. Bu eser, devrin buyruk buyuranı, Allah'ın rahmetinin gölgesi, emniyet ve selameti yayan, Osmanlı ailesinin güzidesi, "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder" [Nahl, 16/90] âyetine mazhar olan, kâmil şer'-i şerif ile amel eden, hak ve batılı birbirinden ayıran, padişahlık bahçesinin fidanı, saltanat tacının incisi, İlahî nura erişen, din ve adaletin güneşi, sultan oğlu sultan Selim Han oğlu Murad Han'ın kütüphanesi için yazılmıştır. Cihanın sultanlığında cihanın kendisidir. Ülkeleri elinde tutan ve besleyen meliktir. Bahtının şimal rüzgârının kokusu âlem içinde misk kokulu olsun. Dünya onun cömertliğiyle süslensin. Âlem onun adaletiyle aydınlansın. Onun tahtı muradın ermiş ve muzaffer olsun. Onun kılıcı da fatih ve zafere erişsin. Cihan var olduğu müddetçe onun zafer kösü sürekli çalsın. Dünya onun cömertliğinden nasiplensin bu bende de onu nasibiyle aydınlansın. Hz. Muhammed ve cömert ashâbı hürmetine. Âmin.]

Sonuç

Sultan III. Murad adına telif, tercüme veya istinsah edilmiş yuvarlak ya da oval madalyonlu (şemseli) on beş eserin on dördünde sultanın kütüphanesi için hazırlandığı/sipariş edildiğini belirten yahut belli bir ihsan için yazıldığını gösteren 'hizâne, bi-resm ve li-resm' ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerle Seyyid Lokman, Hoca Sâdeddin Efendi, Mehmed Suûdî ve Cenâbî Mustafa Efendi'nin eserleriyle *İbretnâme* ve

Murakka Albümü sultanın emriyle yazıldığı, bu nedenle de bahsi geçen eserler sipariş üzerine kaleme alınmıştır. *Sîret-i Murâd-ı Cihân, Miftâhü'l-'Adâle, Resâ'il, el-Ehâdîsü'l-erba'în fî-fadli yevmi'l-cümu'ati* ve *Resâ'il* ise belli bir ihsan veya mansıp umularak muhtemelen de sipariş edilmeden yazılan eserlerdir. Böylelikle müelliflerin madalyonu ve zikredilen ifadeleri sadece kütüphane için değil, aynı zamanda hâmi ararken kullandığı anlaşılmaktadır.

Zafernâme, Zübdetü't-Tevârîh, Şehnâme-i Selîm Hân, Şehinşâhnâme, Hünernâme, Metâlî'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde, Târîh-i Hind-i Garbî (Hadîs-i Nev) ve Cevâhirü'l-Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l-'Acâ'ib, İbretnâme minyatürlü olup nakkaşları ise Nakkaş Osman ve ekibidir. *Sîret-ı Murâd-ı Cihân, Tercüme-i Kuşeyrî Risâlesi, Miftâhü'l-'Adâle (Miftâhü'l-'Adâle fî Fezâilü'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn), Resâ'il, el-Ehâdîsü'l-erba'în fî-fadli yevmi'l-cümu'ati* ise madalyonlu olup içerlerinde herhangi bir tasvir bulunmamaktadır. Eserler içerisinde sadece *Miftâhü'l-'Adâle* tarihsizdir.

Seyyid Lokman, saray şehnamecisi olduğu için eserleri Sultan III. Murad adına telif etmiş ve tasvirletmiştir. Bunun için onun eserleri doğrudan sultanın kitaplığı için yazılmıştır. Diğer yandan Lokman'a yazdırılan eserlerin sonraki dönemlerde neredeyse biricik nüsha olarak kalması bu eserlerin sadece saray çevresinde okunduğunu, dışarıda pek rağbet görmediğini göstermektedir. Özellikle *Zübdetü't-Tevârîh*'in dönemin diğer yazmalarına nazaran boyutunun büyük olması söz konusu eserin saray dışında dolaşımının kısıtlı kalmasının nedenlerinden biri olabilir. Seyyid Lokman şehname serisi içerisinde en önemli eseri olan *Zübtedü't-Tevârîh* aynı zamanda Hz. Âdem'den başlamak üzere bütün peygamberlerin hayatlarını da kapsayacak şekilde genel bir dünya tarihini anlatımını silsile şeklinde en son III. Murad'a bağlanması sultanın hükümdarlığına bir kutsiyet imajı kazandırmaktadır.

Lâmiî Çelebi tarafından yazılan ve çeşitli sufilerin hayatlarından örneklerin yer aldığı *İbretnâme* madalyonlu eserler içerisinde III. Murad döneminde telif edilmemiş fakat istinsah edilmiş tek eserdir. Eserin içerisinde yer alan minyatürler ve madalyon ise III. Murad'ın emri doğrultusunda tasvirlendiğini göstermektedir.

Mehmed Suûdî Efendi'nin *Târîh-i Hind-i Garbî*'si sultanın emri ile yazılmış ve tasvirlenmişken *Metâlî'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde*

padişahın kızları Fatıma ve Ayşe Sultan'ın muhtemelen okumaları için III. Murad tarafından sipariş edilmiştir. Eser, hanım sultanların başta astroloji olmak üzere falnâme ve acâyübü'l-mahlûkât türü anlatımları okuduklarına işaret etmektedir. Mehmed Suûdi ve Cenâbî'nin III. Murad övgüsüne dair şiirler yazdığı düşünüldüğünde iki kardeşin sultanın muhitinde olan müelliflerden oldukları söylenebilir. Madalyonlu eserler içerisinde Mehmed Suûdî Efendi'nin *Metâli'ü's-Sa'âde'si* ve Cenâbî Mustafa Efendi'nin *Cevâhirü'l-Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l-'Acâ'ib'i* için minyatürlü nüsha hazırlandıktan iki yıl sonra 15 Receb 992/23 Temmuz 1584'te her bir müellif için iki yüzer filori ve birer kaftan hediye edilmiştir. Seyyid Lokman ise *Şehinşâhnâme*'nin I. cildini 18 Şevval 989/17 Kasım 1581'de tamamlamış, II. cilde başlamak için 5000 akçe terakki almıştır.

Eserlerin madalyon kısmında âyetlerin kullanımı dikkat çekici bir noktadır. *Zafernâme*, *Şehnâme-i Selîm Hân* (*Selim Hânnâme*), *Hünernâme* [1. Cilt], *Zübdetü't-Tevârîh*, *Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis* [1. Cilt], III. Murad *Albümü* (*Murakka Defteri*)'ünde Nahl sûresinin 90. âyetinde geçen "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder." ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle, III. Murad için yazılmış manzume ve eserlerde onun adalet yönüne dikkat çekilmesi madalyonlara da yansımıştır. *Selim Hânnâme*'de ayrıca Kehf sûresinin 109. âyeti olan "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi." ve İbrahim sûresinin "Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." 38. âyeti kullanılmıştır. Seyyid Lokman'ın eserleri doğrudan III. Murad tarafından yazdırıldığı için onun yazdığı eserlerde sultanın müdahilliği en üst seviyededir. Mehmed Suûdî, Hoca Sâdeddin Efendi ve Cenâbî Mustafa Efendi'nin eserleri ve *İbretnâme*'de de sultanın emri ve teşviki söz konusudur.

982/1574'te tahta çıktığı andan itibaren başta Safevî Şah'ı ve elçileri olmak üzere, devrin paşaları ve uleması tarafından çeşitli vesilelerle sultana resimli/resimsiz kitaplar hediye edilmesi onun kitap merakından ileri gelmekteydi. Bu hediye kitaplar özellikle Fars kültürü ağırlıklı edebî ve tarihî metinlerdir. Hediye edilen kitaplara ek olarak hem *Filori Defteri* hem de sultan adına yazılmış madalyonlu eserler III. Murad'ın başta

kendi ailesinin tarihi olmak üzere, edebiyat, ilm-i nücûm, ilm-i cifr, Fars edebiyatı, Fars kültürü ve güzel sanatları, hadis, siyer ve ahlak konulu eserlere ilgi duyduğunu göstermektedir. Sultanın bu kadar geniş bir çerçevede farklı konulara ilgi duyması dönemin birçok müellifinin de farklı türde eserler yazmalarına vesile olmuştur. III. Murad'ın döneminde kendisinin hususî kütüphanesinde hem madalyonlu hem de başka vesilelerle hediye edilen veya satın alınan kitaplar olmasına rağmen bu müstakil kütüphane günümüze ulaşmamıştır.

Madalyonlu Eserler ve İçeriği

Sıra	Eserin Adı	Eserin Dili	İlim Dalı	Müellif	Eserin İstinsah Tarihi	İthaf
1.	<i>Zafernâme</i>	Farsça	Tarih	Seyyid Lokman	986/1578	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
2.	<i>Zübdetü't-Tevârih</i>	Türkçe	Tarih	Seyyid Lokman	991/1583	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
3.	<i>Şehnâme-i Selîm Hân</i> (<i>Selîm Hânnâme</i>)	Farsça	Tarih	Seyyid Lokman	988/1581	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
4.	<i>Hünernâme</i> [1. Cilt]	Türkçe	Tarih	Seyyid Lokman	992/1584	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için

5.	<i>Hünernâme</i> [2. Cilt]	Türkçe	Tarih	Seyyid Lokman	996/1588	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
6.	<i>Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis</i> [1. Cilt]	Farsça	Tarih	Seyyid Lokman	989/1581	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
7.	<i>Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis</i> [2. Cilt]	Farsça	Tarih	Seyyid Lokman	1001/1592	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
8.	<i>Metâli'ü's- Sa'âde ve Yenâbi'ü's- Siyâde</i>	Türkçe	Falname, rüya tabiri, ilm-i firâset ve acayibü'l- mahlûkât	Mehmed Suûdî Efendi	990/1582	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
9.	<i>Târîh-i Hind-i Garbî (Hadîs-i Neve)</i>	Türkçe	Coğrafya	Mehmed Suûdî Efendi	991/1583-4	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
10.	<i>Cevâhirü'l- Garâ'ib fî tercemeti Dürri'l- 'Acâ'ib</i>	Türkçe	Dînî- Siyer	Cenâbî Mustafa Efendi	990/1582	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için

11.	<i>Sîret-ı Murâd-ı Cihân</i>	Türkçe	Ahlâk	Muhyî-i Gülşenî	984/1577	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
12.	<i>Tercüme-i Kuşeyrî Risâlesi</i>	Türkçe	Tasavvuf	Hoca Sâdeddin Efendi	1002/1593-4	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için
13.	<i>Miftâhü'l-Adâle (Miftâhü'l-Adâle fî Fezâilî'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn)</i>	Türkçe	Dînî (gazâ ve cihada dair)	Ebu's-Su'ûd bin Şeyh Abdullâh	Tarihsiz	Madalyonlu Sultanın kütüphanesi için
14.	<i>Resâ'il</i>	Arapça	Dînî ve Belagat İlmine Dair	Mustafa bin Abdurrahman	996/1587-1588	Madalyonlu Sultan için
15.	<i>el-Ehâdîsü'l-erba'în fî-fadli yevmi'l-cümü'ati</i>	Arapça	Hadis	Şemseddin Ahmed el-Hâtib	985/1577-1578	Üç Madalyonlu Sultan için

16.	<i>İbretnâme</i>	Türkçe	Tasavvuf	Lâmiî Çelebi	Tasvirli nüshanın tarihi 995/1587	Madalyonlu, Sultanın emri doğrultusunda tasvirlenmiş
17.	<i>III. Murad Albümü (Murakka Defteri)</i>	Farsça	Güzel Sanatlar	Cendercizâde Mehmed	980/1572	Madalyonlu, Sultanın kütüphanesi için

Kaynakça

- Abdülkerim Kuşeyrî (2003), *Kuşeyrî Risalesi*, Tercüme: Hoca Sâdeddin Efendi, Haz.: Mehmet Günyüzlü, İstanbul: Yasin Yayınevi.
- AFŞÂR, İrec (2007), “Tarihte Yazma Kitapların Mülkiyeti ve Alım Satımı”, Çev: Osmangazi Özgündenli, *Tarih Dergisi*, S. 46, 337 – 367.
- AHADİ, Najeebullah (2019), *Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehname-i Selim Han)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- AKSU, Hüsamettin (1979-1980), “Sultan III. Murad Şehinşâhnâmesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı [İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı]*, İstanbul, S. 9-10, 1-22.
- ALTINAY, Ahmed Refik (1987), *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ALVAN, Türkan (2021), *Sultan Murad-ı Salis’in Dünyası: Mektupları ve Rüyaları Işığında Bir Derviş Padişah*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ARCAK, Sinem (2012), *Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange, 1501-1618*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Minnesota: University of Minnesota.

- ARÇA, Sibel Alpaslan (2018), "Seyyîd Lokmân'ın Şemâ'îlnâme Portrelerinde Kıyafet Desenleri", *Filiz Çağman'a Armağan*, İstanbul: Lale Yayıncılık, 73-92.
- ARI, Abdullah (2010) *Muhyî-i Gülşenî, Eserleri ve Sîret-i Murâd-ı Cihân (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- ARSLANTÜRK, H. Ahmet ve Günhan Börekçi (2014), *Nüzhət-i Esrârü'l Ahyâr De-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- ATASOY, Nurhan (1973), "III. Murad Şehinşâhnâmesi, Sünnet Düğünü Bölümü ve Philadelphia Free, Library'deki İki Minyatürlü Sayfa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı V*, 366-370.
- BABA, Mustafa Okan (1991), *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Metin-İnceleme-Gramer-İndeks)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türk Dili Anabilim Dalı.
- BAĞCI, Serpil-vd. (2006), *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- CARBONİ, Stefano (June 2003), "The Book of Surprises (Kitab al-bulhan) of The Bodleian Library", *Persian Cultural Crossroads, The La Trobe Journal*, (No.91), 22-34.
- ÇAĞMAN, Filiz (Ocak 1973), "Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 5, 411-442.
- ÇAĞMAN, Filiz ve Zeren Tanındı (1996), "Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", *Aslanapa Armağanı*, Haz. Ara Altun, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 37-62.
- ÇULHA, Tülay (2021), *Kutlu Talih Uğurlu Fal/Metâli'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde*, İstanbul: Ürün Yayınları.
- Domenico Herosolimitano (2018), *Bir Yahudi Doktorun Harem Saray ve İstanbul Hatıraları*, Çev: Esmâ Selçuk Demir, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- ERAVCI, H. Mustafa (2014), *Gelibolulu Mustafa 'Âlî- Nusretnâme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- FELEK, Özgen (2010), "İslam Edebiyatını Yeniden Hikâye Etmek: Sultan III. Murâd'ın Rüya Mektupları", *Journal of Turkish Studies (TUBA)*, Vol. 34/2, 21-36.

- FELEK, Özgen (Haz.) (2014), *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ferâhî (2016), *Sûrnâme: Bir Özge Âlem-Osmanlı Pâyitahtında 1582 Şenliği*, Haz.: Mehmet Özdemir, Ankara: Grafiker Yayınları.
- FETVACI, Emine (2009), "The Production of the Şehnâme-i Selîm Hân", *Muqarnas*, Vol. 26, 263-315.
- FETVACI, Emine (2011), *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayı'nın Gözüyle Resimli Tarih*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FROOM, Aimée Elisabeth (2001), *A muraqqa for the Ottoman Sultan Murad III (r.1574-1595): Österreichische Nationalbibliothek, codex mixtus 313*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York University.
- FROOM, Aimée Elisabeth (2006), "Adorned like a Rose: The Sultan Murad III Album (Austrian National Library Cod. Mixt. 313) and the Persian Connection," *Artibus Asiae* 66/2, 137-54.
- GACEK, Adam (2017), *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, Çev: Ali Benli-M. Cüneyt Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları.
- GARDINER, Noah (2019), "Books on Occult Sciences", *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4)*, Volume I, Edited by: Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar and Cornell H. Fleischer, Brill, 735–765.
- GOODRİCH, Thomas D. (1985), "Osmanlı Amerika Araştırmaları: XVI. Yüzyıla Ait Tarih-i Hind-i Garbi Adlı Eserin Kaynakları ile İlgili Bir Araştırma", Çev: H. G. Yurdaydın, *Belleten [TTK Belleten]*, Ankara, XLIX/195, 667-691.
- GRUZİNSKİ, Serge (2019), *Orada Saat Kaç. 16. Yüzyılda Dünyayı Bilme Arzusu*, Çev: Özcan Doğan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- GÜLERER, Salih (1998), *Bursalı Lami'i Çelebi İbret-nüma (inceleme-metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- GÜNAY Kut, "İbretnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibretname> (24.07.2021).
- Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları* (1969), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KARA, Gülhizar (2009), *Gelibolulu Mustafa 'Âlî'nin "Nâdiru'l-Mehârib" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Muhtevasının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İslam Tarihi Programı.

- KARA, Mustafa (2021), "Sultan Üçüncü Murad'a Sunulan Bir Fusûsu'l-Hikem Şerhi: Keşfu'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb", *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Bursa: Gaye Kitabevi, 251-261.
- KARAAĞAÇ, Günay ve Adnan Eskikurt (2010), *Rahimizade İbrahim Harimi Çavuş: Kitab-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- KAZAN, Hilal (2010), "Farklı Açılardan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 35, 117-136.
- KAZAN, Hilal (2014), "16. Asırda Telif Ettikleri Eserler Çerçevesinde Tarihçilerin Himayesi Hakkında Bazı Notlar", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan: Tarih*, C. 1, İstanbul: Ülke Armağan, 405-422.
- KAZAN, Hilal (2018), "Arşiv Belgeleri Işığında Şehnâmeçi Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler", *Filiz Çağman'a Armağan*, İstanbul: Lale Yayıncılık, 325-340.
- KOÇOĞLU, Turgut (2014), *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî, Şerh-i Mesnevî*, Kayseri: Laçın Yayınları.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (1993), *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Mehmed Suûdî Efendi (2020), *Târîh-i Yeni Dünyâ Hadîs-i Nev*, Haz.: Süleyman Lokmacı-Rukiye Özdemir, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- MİLSTEİN, Rachel (1990), *Miniature painting in Ottoman Baghdad*, Mazda Publishers, Costa Mesa California.
- NECİPOĞLU, Gülru (2000), "Söz ve İmge: Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Padişahın Portresi: Tevâsir-i Âli-i Osmân*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 22-61.
- NECİPOĞLU, Gülru (2019), "The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library: An Encyclopedic Collection and Its Inventory", *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, Volume I, Edited by: Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar and Cornell H. Fleischer, Brill, 1-77.
- OKUYUCU, Cihan ve Mücahit Kaçar (2014), *Hazîni, Cevahirü'l-Ebrar min Emvacı Bihar=İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler-Yesevîlik Adabı ve Menakıbnamesi*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- ÖZTEKİN, Ali (1996), *Gelibolulu M. Ali: Câmî'u'l-Buhur Der Mecâlis-i Sûr (Edisyon Kritik ve Tahlil)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- ÖZTÜRK, Özkan (2015), "Muhyî-i Gülşenî'nin Siret-i Murâd-ı Cihân'ında Medenî Hikmet Tasavvuru", *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S.2, 72 – 105.
- ÖZTÜRK, Uğur (Bahar 2021), "III. Murad'a Sunulmuş Üç Kaside: Kâmî, Nâlî ve Mehmed Suûdî Efendi'nin Kasideleri", *Hikmet Dergisi*, S. 14, 259-281.
- ÖZTÜRK, Uğur ve Osman Sacid Arı (2020), "Şiire Anlam Katmak: Sultan III. Murad'ın Şiirlerine Yapılan Şerhler ve Derviş Mehmed'in Tasavvufi Şerhi", *Cemal Aksu Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 847-930.
- PARLADIR, Şebnem (2007), "Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı/Number XVI/1 Nisan/April, 67-108.
- REİNDL-KİEL, Hedda (2009), "Power and Submission: Gifting at Royal Circumcision Festivals in the Ottoman Empire (16th - 18th Centuries)", *Turcica*, 41, 37-88.
- REİNDL-KİEL, Hedda (2017), "The Empire of Fabrics: The Range of Fabrics in the Ottoman Gift Traffic (16th-18th Centuries)", *Inventories of Textiles – Textiles in Inventories: Interdisciplinary Studies on Late Medieval and Early Modern Sources and Material Culture*, Barbara Karl – Thomas Ertl (eds.), Wien: V&R unipress, Vienna University Press.
- RENDİ, Günsel (1977), "İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Zübdet-ül Tevarih'in Minyatürleri", *Kültür Bakanlığı Sanat Dergisi*, Yıl 3, S. 6, 58-65.
- RENDİ, Günsel (1991), "Chester Beatty Kitaplığındaki Zübdetü't-Tevârih ve Minyatürleri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 485-506.
- REYHANLI, Tülay (1987), "III. Murad'ın Portreleri", *Erdem*, 3 (8), 453-478.
- ROXBURGH, David J. (2005), *The Persian Album, 1400–1600: From Dispersal to Collection*, New Haven: Yale University Press.
- Salomon Schweigger (2004), *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev: Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- SİR, Ayşe Nur (2007), *Mehmed Za`îm Câmî`ü't-Tevârih (202a-327b giriş-tenkitli metin-sözlük-dizin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

- TANINDI, Zeren, "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul 2002, Yıl: 3, S. 3, 41-56.
- Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev (History of the West Indies Known as the New Hadith)* (1999), İstanbul: Tarihi Araştırmalar Vakfı.
- TELEK, Serap (2010), *Malkaralı Nev'i Yahya'nın "Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb" Adlı Eserinin Metin ve İncelemesi 1a-219b Yaprakları Arası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEZCAN, Baki (2011), "Tarih Üzerinden Siyaset Erken Modern Osmanlı Tarih yazımı", *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, Ed: Virginia H. Aksan, Daniel Goffman, Çev: Onur Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, 223-266.
- Turkish Miniature Paintings and Manuscripts from the colle from the collection of Edwin Binney, 3rd*, (1979), Portland Art Museum, January 16-February 18.
- Türkiye Tarihi: Bir Dünya Gücü Olarak Osmanlı İmparatorluğu 1453-1603*, (2016), C. 2, Editörler: Suraiya Faroqhi - Kate Fleet, Çev: Bülent Üçpınar, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- WOODHEAD, Christine, "Şehnâmeçi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehnameci> (08.09.2021).
- YAZAR, Sadık (2006), *Seyyid Şerîf Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- YAZAR, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı.
- YİĞİT, Osman (2018), *Topkapı Sarayı Müzesi arşivi 34 numaralı Filori Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- YÜRÜK, Fatma Nur (2009), *Malkaralı Nev'î Yahyâ'nın "Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb" Adlı Fusûsu'l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

